

Лоран Гунель

Бог завжди подорожує інкогніто

Жану-Клоду Гунелю (1932–2006)
Мені бракує тебе, тату

*Життя — то є ризик. Якщо ти
не ризикував — ти й не жив. Саме
ризик дає... присмак шампанського.*

Сестра Емманюель

1

Мене огортала тиха, м'яка ніч. Брала мене на руки й несла. Я відчував, як моє тіло розчиняється в ній і я ніби сам пливу в повітрі.

Наступний крок ...

Мені не було страшно. Геть зовсім. Я не знав страху. Лише переймався, що останніми днями той страх переслідував мої думки й намагався втрутитися в них. А я не хотів, аби він мене стримав і все зіпсував...

Ще крок...

Я очікував почути метушливий гомін міста, але було напрочуд спокійно. Не тихо, ні — саме

спокійно. Усі звуки, що долинали до мене, були тихими, віддаленими, несли спокій; а погляд губився в мерехтінні нічних ліхтарів.

І знову крок ...

Повільно, дуже повільно я просувався сталевною балкою, укритою тьмяною позолотою незвичного освітлення. Цієї ночі я злився в одне ціле з Ейфелевою вежею. Я ішов по золотавому металу й поволі вдихав ніжне вологе повітря, і розлиті в ньому аромати дивували, вабили, п'янили.

А під ногами, 123 метри вниз, переді мною розгортався Париж, який сяяв, миготів, кликав — терпляче й упевнено чекав, доки я скроплю його своєю кров'ю.

Іще крок.

Я все ретельно обдумав, я дозрів, я приготувався до цього вчинку. Я обрав його, прийняв, усвідомив. Я зважено вирішив покласти край життю, що не мало ні кінця, ні сенсу. Таке життя — і це переконання дедалі міцнішало в мені — нічого не варте.

Крок ...

Моє існування було низкою невдач, що тягнулася від самого народження. Батько (ним він був хіба що біологічно) не вважав за доцільне зі мною знайомитися та покинув мою матір, щойно та повідомила про вагітність. Чи не з метою знищити

мене вона вирушила топити свій розпач у паризькому барі? Однак її мислення лишалось прагматичним навіть після численних чарок, які вона перехилила разом з американським бізнесменом, котрого зустріла там же. Йому було тридцять дев'ять, а їй — двадцять шість; вона була пригнічена, а він випромінював безтурботність, яка надавала рішучості. Його, здавалось, усе влаштовувало; вона ж намагалася вижити. Вона все зважила — і з надією та розрахунком, запропонувала себе тієї самої ночі. Зранку вона була надзвичайно ніжною та закоханою, і — чи то в мить слабкості, чи то справді щиро — він підтвердив, що в разі вагітності візьме її з дитиною на утримання.

Вона поїхала за ним до Америки. І в країні добробуту нікого не здивувало, що я народився в сім із половиною місяців завважки в добрих три кіло. Я дістав громадянство США та місцеве ймення Алан Грінмор. Мати вивчила англійську й непогано інтегрувалася в місцеву спільноту. А ось продовження виявилось не таким безхмарним. За п'ять років мій новий батько втратив роботу. То було перед приходом Рейгана, криза була в розпалі: улаштуватися було важко і татко заходився пиячити. Розвиток подій не забарився. Він удався в депресію, став похмурим і повсякчас відмовчувався на материні закиди щодо браку завзятості. Вона

постійно дорікала йому, шукала найменшого приводу, аби зачепити його. Відсутність реакції з його боку дратувала її, атаки ставали дедалі більш особистими, дедалі образливішими. Здавалося, вона раділа, коли він нарешті розлючувався, його гнів був приємніший за апатію. Їхня гра мене лякала. Я любив батьків, і спостерігати цю взаємну руйнацію було нестерпно. Вибухи батькового гніву були поодинокими, але нищівними, я їх боявся, тоді як мати, вочевидь, їм раділа. Вона отримувала зрештою хоч якусь реакцію від нього: погляд, дію, — отримувала реального супротивника, відповідача. Нарешті в неї з'являлася можливість вилити всю ту гіркоту, яка накопичувалась, — і вона буквально зривалася з ланцюга. Одного вечора він побив її: не так болісно було бачити його жорстокість, як те збочене задоволення на обличчі матері. У ніч, коли їхня сварка була особливо гарячою, вона у вічі крикнула йому, що його син насправді — не його син. Заодно про це дізнався і я сам... Наступного дня він пішов із дому назавжди. Другий батько так само покинув мене.

Мати борсалася щосили, аби нам вижити. Працювала шість днів на тиждень, днями пропадала в пральні. Звідти вона щовечора приносила із собою характерні хімічні запахи, які всюди супроводжували її. Коли вона підходила до мого ліжка поцілувати на ніч, я вже не відчував запаху

матері — того запаху, що досі заспокоював мене, огортав ніжністю, запрошував до сну.

Крок, іще один...

Вона кидалася з одного заробітку на інший, щоразу сподіваючись знятися, улаштуватися, заробляти вдосталь. Переходила від коханця до коханця в надії утримати, заснувати сім'ю. Думаю, у певний момент вона нарешті усвідомила, що всі її сподівання щодо власного життя були марними — і саме тої миті вона зосередилась на мені. Я точно мав досягти успіху — або ж вона програла. Я мав почати заробляти стільки грошей, що і їй ставало б. З тої самої миті моя освіта стала її абсолютним пріоритетом. Я мав приносити тільки найкращі оцінки. Усі розмови за столом велися навколо навчання, викладачів, оцінок. Вона стала моїм наставником, а я — її протеже. Оскільки вдома я розмовляв французькою, а на вулиці — англійською, тож від народження був двомовним. Вона безперестанку товкла, що я маю неабияку перевагу. Авжеж, я стану бізнесменом міжнародного рівня або знаним перекладачем — у Білому домі — чому б і ні? Навкруги ж бо — самі нікчеми, без жодних амбіцій. А зрештою, я стану навіть міністром закордонних справ — вона була певна. Я боявся її розчарувати й учився найстаранніше, отримував гарні результати, від яких вона надихалася, упевнювалася у своїх

очікуваннях і стверджувалася у своїй стратегії.

Як сніг на голову їй звалилася новина, що, виявляється, в Америці навчання в університеті платне — і ціна величенька. Тоді я вперше побачив її приголомшеною. Я навіть подумав, що вона пуститься батькового берега — удасться до пиятики та перетвориться на овоч: такі ж бо плани були, аж тут вона сіла маком. Проте оговталася вона досить швидко — натура взяла своє. Вона дісталася керівництва школи, аби переконати, що не можна кинути напризволяще юного громадянина США, блискучі результати котрого доводять його здатність служити країні в разі доступу до можливостей, які відкриваються після університету. Має бути рішення, мають існувати стипендії, має бути щось! З тої зустрічі вона повернулася, сповнена рішучості, — за її словами, усе було дуже просто. Відповідь містила п'ять букв: СПОРТ. Якщо я буду гарним спортсменом, то, безперечно, якийсь університет запросить мене до своїх лав тільки для того, щоб я увійшов в університетську спортивну команду і приносив їй перемоги в змаганнях.

Тож я був приречений на інтенсивні заняття спортом. Я так і не насмілювався їй зізнатися, що щиро ненавиджу спорт. Вона щосили штовхала мене, заохочувала, підбадьорювала, пильно стежачи за моїми результатами. Оцінки, які я отримував

раніше (здебільшого, посередні), геть не вдовольняли матір. «Усе можливо за бажання», — щоразу правила вона. Зрештою, найкращі з найгірших результатів я показав у бейсболі. Відтоді я жив лише бейсболом. Для мотивації вона повісила в моїй кімнаті плакати із зірками з команди Детройтських Тигрів. Ті Тигри були всюди. Я снідав у компанії Тигрів, бачив їхні обличчя на брелоках, носках, футболках, ручках, на халаті. Писав Тиграми, їв Тиграми, умивався Тиграми, навіть спав у тих Тиграх. Бейсбол часом навіть уривався в мої сні: вона стала рекламним спонсором мого мозку, вкарбувала афіші мені в думки. Мати заходилася працювати ще більше годин понад норму, щоб сплатити внесок, аби мене достроково прийняли в клуб неподалік. Там я тренувався щодня по три години щонайменше, а вихідними — по п'ять годин. Крик тренера й досі, крізь роки, лунає мені у вухах. Я навіть пам'ятаю гидотний сморід поту в роздягальні після тренувань, нестерпний дух, який стояв, коли товариші перевдягались. Я ненавидів спорт, але любив матір і прагнув робити все, щоб вона не зневірювалась. Усе її життя минуло в сподіваннях — мені здавалось, що того дня, коли їй не буде на що чекати, її життя урветься.

Майбутнє показало, що я таки не помилявся: вона померла кілька років по тому, наступного дня

після мого випуску з університету. Я опинився сам на сам із дипломом МБА в кишені — із дипломом, який був не надто мені й потрібен. Я не поділяв ані смаку, ані інтересів тої молоді, серед якої навчався, тому друзів у мене не було. Я влаштувався помічником менеджера з обліку постачання на великому підприємстві.

Зарплата була нормальною, а от сама робота виявилася дуже нудною. Але я не був розчарований — адже не мав жодних сподівань. Життя моєї матері швидко навчило мене, що сподівання завжди марні.

Наступний крок...

За кілька років порожнього й нікчемного існування поїхав до Франції. Я не обмірковував це рішення. Чи то було підсвідоме бажання повернутися до коріння, чи то намір відчепитися від історії життя моєї знедаленої матері та піти зворотним шляхом — я не знаю. Знаю лише, що раптом я опинився в Парижі і трохи згодом вирішив тут залишитися. Життя було непогане, але не в тому річ. Було дещо: тяжіло якесь відчуття, що моя доля, моє покликання проходить десь повз мене. Тоді я ще не знав, що так швидко захочу померти.

Я почав шукати роботу й пішов на співбесіду з одним із працівників «Дункер консалтинг» — рекрутингового агентства, яке винаймало

фінансистів для великих підприємств. Той повідомив, що роботу я не знайду, тому що французький бухгалтерський облік ведеться за геть іншими правилами, ніж англосаксонський — ці дві системи зовсім не співвідносні. «Усе, чого вас там навчали, треба вчити знову, спочатку», — сказав він і розреготався з власного жарту. Від того реготу коливалася кожна зморшка на його подвійному підборідді. Я ж сидів нерухомо, мов статуя. Своєю чергою, він запевнив мене, що, завдяки знанням з теми загалом укупі зі знанням американської культури, моя кандидатура цікавить його... в сенсі обійняти посаду рекрутингово агента в тому ж кабінеті. Насправді ж бо основними клієнтами агенції були великі американські підприємства, і для них було би зручно, якби фінансових спеціалістів для них наймав американець. «Це неможливо, — заперечив я, — це зовсім не мій фах, я на цьому не розуміюся!» На його обличчі з'явилася посмішка старого збоченця, що дивиться на зашарілу дівчину, яка останньої миті зізналася, що незаймана. «То вже наш клопіт», — кинув він багатозначно.

Мене записали на двотижневий інтенсив разом з іншими молодиками-рекрутерами, які збиралися працювати на розвиток агентства. Середній вік був близько тридцяти років — замало, як на мене, для такої професії. Оцінювати

кваліфікацію та релевантність кандидата на посаду було те саме, що судити людину, і мене бентежила потреба брати на себе таку відповідальність. Мої колеги з навчання, вочевидь, такими питаннями не переймалися: вони радо повдягали солідні костюми агентів з рекрутингу, сприймали все дуже серйозно, входили в роль. У групі панувало колективне відчуття причетності до певної еліти. Гордість не лишала місця сумнівам.

Протягом двох тижнів нам розказували про тонкощі професії: методика співбесіди — просту, але дієву; безліч хитромудрих прийомчиків, які сьогодні мені видаються безглуздими.

Я дізнався, що, коли кандидат заходить, слід помовчати кілька хвилин. Якщо він починає говорити сам — маю справу з безперечним лідером. Якщо ж чекає, поки дадуть слово, — на ньому вже стоїть тавро підлеглого.

Перед тим як ставити конкретні запитання, слід було дуже щиро запросити людину представитися: «Розкажіть про себе». Якщо кандидат починав розповідати — отже, людина мислить незалежно. Якщо ж запитував, із чого йому краще почати — чи з освіти, чи з останнього місця роботи, — отже, кандидату бракує ініціативи, маємо перед собою покірну вівцю.

Ми тренувалися попарно, відпрацьовували набуті знання в рольовій грі: один із нас грав роль

консультанта-рекрутера, а другий ставав кандидатом на посаду, щоб консультант міг на ньому повчитися проводити співбесіду і ставити запитання, аби вивести кандидата на чисту воду.

Найбільше, що мене здивувало, — це атмосфера конкуренції під час таких вправ. Кожен намагався спіймати іншого чи то на брехні, чи то на помилці. Найсмішнішим було те, що тренер — сам консультант на зарплаті «Дункер консалтинг» — також долучався до цієї конкуренції, отримуючи злісне задоволення, коли хтось щось забував чи помилявся. «Ага, ти попався», — то була його улюблена фраза, яку він глузливо вигукував під час перевіряння рольової гри, переходячи від пари до пари під час вправ. Він удавав, що на цьому розуміється, — і всі сприймали облуду за факт.

За два тижні нам повідомили, що ми достатньо підготовлені до роботи.

Я проводив дні за столом, вислуховуючи зашарілих, червоних від переляку бухгалтерів, які розповідали про себе, намагаючись мене запевнити, що їхніми трьома основними недоліками є перфекціонізм, надлишкова пунктуальність і схильність до перевтоми. Вони геть не сумнівалися, що я ще сором'язливіший за них і почуваюся вкрай ніяково. Моя роль мала хіба що одну безперечну перевагу: я мав більше слухати, ніж говорити. Але щоразу я доходив того моменту,

коли мусив, мов безжалний суддя, винести вирок дев'яти кандидатам із десяти, що їхнє резюме не підходить для вакантної посади. Мені здавалося, що я засуджую їх на каторгу. Моя незручність збільшувала їхню, що, своєю чергою, ще підвищувало мою — то було пекельне замкнуте коло. Нічого в тому кабінеті не рятувало мене від атмосфери задухи. Заявлені людські цінності там були найпорожнішими словами. Щоденна реальність була складною, холодною, конкурентною.

Вижити за тих обставин допомогла Одрі. Я зустрів її одної неділі по обіді в чайному домі «Мар'яж Фрер» на вулиці Гран-Огюстен. Щойно я туди ввійшов, як мене огорнув дух спокою. Тільки-но я відчинив двері і старий дубовий паркет рипнув під моїми ногами, мене поглинула вишукана атмосфера чайної крамниці французької колоніальної епохи. Варто було лише переступити поріг, як вас підхоплював вир сотень вишуканих запахів усього того різнобарв'я, що дбайливо зберігали в автентичних горщиках, — і ці аромати миттєво немов переносили вас на Далекий Схід дев'ятнадцятого сторіччя, де ваша душа тікала від сьогодення. Заплющивши очі, можна було уявити себе на борту віприльника, на який вантажать старі великі дерев'яні ящики, заповнені дорогоцінним чайним листям, яке довгі місяці подорожуватиме

морями та океанами.

Я замовив сто грамів «Сакури-2009» у молодика за прилавком, аж раптом вона підійшла й прошепотіла мені на вухо, що «Сакура імперська» має більш витончений смак. Я обернувся, здивувавшись, що хтось незнайомий звертається до мене в місті, де кожен лишається у своєму акваріумі й чудово ігнорує інших. Вона сказала: «Не вірите? Ходімо, я дам вам скуштувати». Узяла мене за руку та провела через зал, прослизаючи поміж клієнтів і колекцій чайничків з усіх куточків світу, до сходів, які вели нагору, де був розташований зал дегустацій. Тут панувала дуже інтимна й елегантна атмосфера; між столиками граційно й безшумно снували офіціанти у світлій лляній формі.

Я почувався настільки впевнено, що сам собі здався анахронізмом. Ми сіли в кутку, за маленьким столиком, накритим білою скатертиною, на якому лежало срібне начиння та стояли порцелянові чашки — усе, як пристало відомому чайному домові. Одрі замовила по чашці чаю, запашних англійських сконів і тістечка «*coûp de soleil*»¹ — смаколик, який, за її словами, мені обов'язково слід скуштувати. Мені відразу сподобалося з нею

¹ «Засмага» (фр.).

розмовляти. Вона навчалася на мистецькому факультеті, жила в тому самому кварталі, в кімнатці аж під самим дахом. «Ходімо, глянеш, яка вона маленька», — сказала вона мені, даючи зрозуміти що наша зустріч не урветься у дверях «Мар'яж Фрер».

Її кімната, розташована в мансарді, була й справді красивою та мініатюрною, зі старими балками по стелі й віконцем, яке виходило на одноманітні сірі дахи інших будинків, що розходилися врзнобіч. Бракувало хіба що рогалика місяця над головою, щоб достеменно почуватися діснеєвськими котами-аристократами ². Вона роздяглася з невимушеною грацією; я одразу закохався у вишуканість жіночого тіла, яка доти була мені недоступною. У неї були ідеально виточені плечі та руки жінки, яка не виснажує себе спортом і дієтами. Її божественно біла шкіра контрастувала з волоссям. А груди... Боже, її груди були... неперевершені, просто неперевершені. Сотню разів за ніч я дякував їй, що вона не скористалася парфумами — і я міг сластолюбно насолоджуватись запахом її тіла, кожна клітинка якого п'янила хіттю, немов наркотик. Ту ніч я

² «Коти-аристократи» (англ. «*The Aristocats*») — мультфільм студії Волта Діснея.

пам'ятатиму до самої смерті.

На ранок ми прокинулися в обіймах одне одного. Я збігав за круасанами; пронісся всіма шістьма поверхами до її кімнати, задиханий, влетів до неї — і ми знову кинулися кохатися. Уперше в житті я почувався щасливим, і це почуття було новим і дивним. Я й гадки не мав, що це почуття передує падінню, після якого я вже не зіпнуся.

Чотири наступні місяці я жив однією лише Одрі. Вона займала всі мої думки вдень і всі сни вночі. Навчальний розклад був дуже щільним і лишав їй мало вільного часу для зустрічей — часто-густо буднями, у робочий час. Я відпрошувався на кілька годин під приводом зустрічі з клієнтом і йшов до неї в номер найближчого готелю. Я почувався трохи винним, та лише трохи: щасливим людям притаманний егоїзм. Одного дня на роботі мене покликала Ванесса, наша секретарка, й повідомила, що до мене прийшла кандидатка. Я ні на кого не чекав, проте подумав, що знову щось забув через неорганізованість — тому запросив її зайти. Краще прийняти кандидатку на співбесіду без попередження, ніж дати Ванессі привід пересвідчитися, що моє планування далеко не найкраще. Я відчинив двері й мало не знепритомнів, коли побачив у коридорі, як Ванесса супроводжує Одрі, котра перевтілилася в

бухгалтера: зав'язане волосся, строгий костюм, окуляри в металевій оправі. Образ був відтворений настільки точно, аж до гротеску, що першої миті я ледве впізнав її. Я ледь вичавив із заанімілого горла подяку Ванессі та зачинив двері кабінету за Одрі. Її вуста були вологими; красномовним рухом вона зняла окуляри: сумнівів у її намірах не було. По тілу пробігли сироти — було трохи страшно. Я достатньо знав, на що вона здатна: її б ніщо не зупинило.

Того дня великий круглий стіл кабінету вперше в моєму житті грав роль меблів зовсім іншого призначення. Мене трусило від думки, що нас побачать. Вона чинила безумство, але мені це подобалось.

За чотири місяці Одрі покинула мене, і моє життя раптом зупинилось. Я не знав причини, не мав бодай найменшого приводу на таке очікувати. Одного разу отримав поштою невеликого конверта, усередині якого було лиш одне слово, написане її рукою: «Прощай». Я вкляк біля відчиненої поштової скриньки. Кров застигла в жилах. Голова гуділа. Не тямлячи, що відбувається, я ледве дістався старого дерев'яного ліфта, вийшов на своєму поверсі та зайшов до себе. Я був шокований; упавши на ліжку, я зарідав. Пролежавши довгий час, я раптом різко підвівся. Це неможливо. Просто неможливо. Це чийсь злий

жарт чи щось подібне. Але це не може бути дійсністю. Я кинувся до телефону й почав додзвонюватись. Сто разів я чув її автовідповідач — і щораз її голос здавався дедалі віддаленішим, чужим, холоднішим. Я припинив надзвонювати тоді, коли переповнена пам'ять її телефону припинила записувати нові повідомлення. Повільно звідкілясь із глибини впливало напівзабуте, але знайоме відчуття, яке розтікалося по всьому тілу. «Це нормально, — казало це відчуття, — цілком нормально, що тебе кинули. Уже сталося як сталося. Нема чого битися проти долі, Алане».

Саме тієї миті я відчув, що потрібно просто померти. Це розуміння не було імпульсивним. Я не кинувся під потяг. Ні, це просто очевидність, яка прийшла до мене. Я вчиню інакше — і все мине нормально. Мені лиш треба обрати місце й час, не кваплячись. Це відчуття не було хворобливим чи мазохістським — зовсім ні. Метою не було просто покласти край стражданню, хай би які сильні вони були. Потойбічний світ кликав мене дивно, м'яко, невідворотно — я відчував, що моє місце там, тільки там душа моя розквігне. Мені немає місця на землі. Я вдавав, що нічого не сталося, намагався прив'язатися — а життя припослало мені Одрі, щоб я дізнався, що таке нестерпний біль, і привело мене сюди, щоб я нарешті подивився у вічі своєму призначенню.

Місце мені підказали спогади: вочевидь, не випадково саме це місце було закарбоване в моїй пам'яті та зберігалося в одному з її закутків. Я вже бачив його колись раніше, у полемічній статті одного журналу, про який забув через Одрі. Автор, на прізвище Дубровський чи щось на кшталт того, викладав свою теорію про право самогубства і свою думку, згідно з якою, скоївши самогубство, людина чинила добре. Він також рекомендував місце, що найбільше пасувало такій меті, котру він поетично називав «політ життя». За його словами, Ейфелева вежа — цілком убезпечена від самогубців, окрім однієї точки, про яку слід знати. Треба було піднятися до «Жуля Верна», розкішного ресторану на другому поверсі, пройти до жіночого туалету, відчинити невеличкі двері з написом «Приватний простір» ліворуч від умивальника та зайти до маленької кімнати, у якій стояла шафа зі швабрами. Віконце в кімнаті не мало ґрат і виходило просто на металеві балки вежі. Усі ці подробиці я пам'ятав так чітко, наче прочитав їх сьогодні вранці. Померти на Ейфелевій вежі — це було щось дійсно величне, як реванш нікчемному життю.

Іще крок...

Треба було пробратися достатньо далеко, щоб вийти на зручне місце, під яким буде чисто й не заважатимуть металеві балки.

Нікого не лишилося позаду — ані друзів, ані

батьків, ані задоволення — і нічого, що змусило б пошкодувати про мій учинок. Душею й тілом я був готовий.

Останній крок...

Ось. Чудове місце. Я застиг. Повітря, яким я дихав, було... солодким як божественний нектар. Я був на самоті, і свідомість уже почала полишати мене... Я зосередився й повільно ступив крок назустріч безодні — я не дивився в неї, але відчував її присутність, її чудовість.

Я стояв поруч із лебідкою приватного ліфта ресторану. Вона була нерухомою, прямо навпроти мене. Нас розділяли лише три метри порожнечі. Зі свого боку я бачив лише триси, які рухалися, опускалися в порожняву... В пустоту. Вікна ресторану виходили на інший бік. Ніхто мене не бачив. Жодних звуків із зали не долиняло до мене. Лише тихий шепіт ночі. І ці вогні, які здаля мерехтіли, вабили, гіпнотизували... І це м'яке, п'янке повітря, яке сповнювало надприродним блаженством... Більшість моїх думок утекли від мене, і я вже перебував поза своїм тілом, я був не я. Я танув у просторі, у житті, у смерті. Я не існував як окрема істота. Я і був життям. Я...

Покашлювання...

Це вмить вивело мене з мого стану, як гіпнотизер, клацнувши пальцями, виводить із трансу свого пацієнта.

Праворуч від мене, на краю балки, стояв чоловік, який дивився мені просто в очі. Вік — за шістдесят. Волосся — сиве. Темний костюм. Погляд його, підсвічений відблисками освітлення вежі, здавалось, ішов із тої безодні. Усе життя пам'ятатиму той погляд із блакитної сталі, від якого кров холоне.

На превелике моє здивування, мене охопила лють. Я ж так дбав, щоб ніхто мене не бачив. Я ж був певен, що ніхто не стежить за мною... Я почувався актором у дешевому фільмі, у якому чарівний рятівник з'являється напрочуд вчасно, щоб запобігти самогубству.

Я губив своє життя, інші ж лишали його собі. Тож моя смерть належала мені, тільки мені. Неприпустимо, щоб хтось насмілювався затримувати мене, переконувати, що моє життя прекрасне, незважаючи ні на що, чи що є нещасливіші за мене, чи ще щось. У будь-якому разі, ніхто не був здатний мене зрозуміти — та я й не просив цього. Усе, чого я волів, — це бути на самоті. Один.

— Лишіть мене. Я — вільна людина. Що хочу, те й роблю. Забирайтеся!

Він мовчки дивився на мене, і я відразу знігився. Він дивився на мене... байдуже. Так-так, байдуже!

Він спокійнісінько вийняв сигарету з рота.

— Давай-но. Стрибай!

Я вкляк від його слів. Я чекав на що завгодно, але не на таке. Це що за збоченець? Хоче подивитися, як я падатиму, і пореготати? Чорт його забирай, треба ж було такому зі мною статися! Ну як так можна? Боже правий, що я такого накоїв за життя? Я скаженів від люті й був ладний вибухнути, і від того сказу мені палало обличчя. Я не йняв віри, що все відбувається насправді. Це неможливо, неможливо, але...

— На що чекаєш? — спитав він жахливо спокійно. — Стрибай!

Я розгубився від дурості ситуації, думки мої переплуталися, і я не міг зігнати їх до купи. Я ледве спромігся вимовити кілька слів:

— Ви хто такий? Ви чого від мене хочете?

Він дуже спокійно витягнув сигарету і якийсь час дивився на дим, легенькі завитки якого тягнулися до мене. Його погляд втупився мені в очі й паралізував мене. Харизма цього чоловіка могла б зігнути Ейфелеву вежу.

— Ти розлючений. Але ти дуже страждаєш на споді душі, — сказав він дуже спокійним голосом із легким, невідомим мені акцентом.

— Авжеж, неважко здогадатись.

— Ти жахливо нещасний, і тобі несила терпіти життя.

Його слова непокоїли мене та змусили знову відчувати біль. Я кивнув головою на знак згоди. Тиша

була заважкою.

— Скажімо, у мене... великі проблеми протягом усього життя.

Довга, довга затяжка сигаретою.

— Не буває великих проблем. Бувають лише маленькі люди.

У мені збурилася хвиля злості, у жилах застукала кров, обличчя знову запалало. Я проковтнув слину.

— Легко зловживати моїм становищем і принижувати мене зараз. Ким ви себе намислили? Нібито ви повіршували вже всі власні проблеми!

Із неймовірним апломбом він дуже спокійно відповів:

— Так. І власні, і інших людей також.

Мені ставало зле. Я цілком усвідомлював, що навкруги мене порожнеча.

Думаю, мені навіть... ставало страшно. Страх нарешті дістався до мене й огорнув мене. Долоні спігніли. Особливо лячно було дивитися вниз.

Він знову заговорив:

— Якщо ти стрибнеш — твої проблеми дійсно щезнуть. Ви розійдетеся. Але несправедливо.

— Тобто?

— Ти знову змусиш себе страждати. А твої проблеми не відчують нічого. Це не дуже... зважене рішення.

— Від стрибка з вежі страждань не буде. Від

шоку людина помирає, не встигнувши нічого відчути. Ніякого болю. Я дізнавався.

Він усміхнувся.

— Що ж тут смішного?

— Тут ти не помиляєшся... якщо виходити з гіпотези, що ти ще живий тої миті, коли розбиваєшся об землю. А помиляєшся ти ось у чому... Ніхто не долігає живим.

Довга затяжка сигаретою. Мені ставало дедалі більше зле. Паморочилося в голові. Треба було якось сісти.

— Правда в тому, — сказав він, помовчавши, — що людина вмирає протягом падіння від серцевого нападу, спричиненого жахом, тваринним жахом від того, що падає, та нестерпного вигляду землі, яка наближається зі швидкістю двісті кілометрів на годину. Людей убиває неймовірний жах, від якого вони вибльовують свої тельбухи, аж поки серце не розірветься. Їм очі з орбіт вилазять у момент смерті.

Мені затрусилися ноги. Я мало не зомлівав. Голова йшла обертом. Мене дуже нудило. Не дивитись униз. Зовсім. Стояти прямо. Сконцентруватися на ньому. Не відводити погляд.

— Я маю дещо тобі запропонувати, — сказав він повільно й чітко після кількох миттєвостей тиші.

Я мовчав, прикутий поглядом до його рота.

— Щось на кшталт угоди між нами, — сказав він, і повітря рознесло його слова.

— Угоди? — пробелькотів я.

— Отже, ти лишаєшся жити, я пораюся коло тебе, щоб звести тебе на ноги та зробити здатним управляти своїм життям, вирішувати проблеми, ставати щасливим. Своєю чергою...

Він затягнувся ще, перш ніж продовжити:

— Своєю чергою ти зобов'язуєшся робити все, що я тобі скажу. Береш відповідальність за життя.

Його слова геть розхвилювали мене, і це додалося до вже наявної нудоти. Треба було зробити неабияке зусилля, зібрати думки до купи й почати мислити.

— Що означає «взяти відповідальність за життя»?

Тиша.

— Ти маєш виконувати обов'язки.

— А якщо ні?

— Якщо ні... не житимеш.

— Треба бути дурнем, щоб на таке пристати.

— А що ти втрачаєш?

— А чого це я маю довіряти життя незнайомій людині в обмін на гіпотетичне щастя?

Його погляд сповнився впевненістю гравця, який знає, що його супротивник уже переконаний.

— А що ти отримаєш в обмін на однозначну

смерть? — спитав він, показуючи сигаретою на безодню.

Я припустився помилки: подивився в указаному напрямку — і в голові геть запаморочилося. Те, що я побачив, мене злякало, і водночас... безодня покликала мене, щоб звільнити від тривоги, яка мене огортала. Захотілося витягнутися вздовж балки і залякнутися, чекаючи на допомогу. Кінцівки неконтрольовано здригалися. То був жах, нестерпний.

Дощ...

Задощило. Дощ. Боже мій, від дощу на металевих балках стало слизько, як на ковзанці. П'ять метрів відділяли мене від того чоловіка, від віконця, від порятунку. П'ять метрів балки, прямої та... слизької. Треба сконцентруватися. Так, так, сконцентруватися. Триматися дуже прямо. Контролювати дихання. Слід було обережно повернутися праворуч, але... ноги не рухалися, мов приклеєні до металу. Я довго стояв у такій поставі, і м'язи залякли й не слухалися. Запаморочення опанувало жертву. Ноги трусилися спочатку трохи, але дедалі сильніше. Сили полишали мене.

Лебідка...

Лебідка загула — запрацював ліфт. Лебідка відбивалася у воді, оберталася дедалі швидше, було чути, як ліфт набирає швидкості, спускаючись униз. Холодна вода, у якій відбивались образи,

мене заглушила, засліпила, я втратив рівновагу... і отямився, сидячи в кутку металевих балок. Спантеличений, крізь шум я все ж таки чув командний голос чоловіка:

— Ходи сюди! Тримай очі розплющеними. Іди нога в ногу!

Я слухався, підкоряючись його авторитету, слухав тільки його накази й забував про думки та емоції, які намагалися поглинути мене. Я ступив крок, потім другий — машинально, як робот, виконуючи його вказівки. Я зміг дістатися краю балки, потім перейти на край другого поверху. Я підвів ногу, щоб переступити горизонтальну балку, що відділяла мене від нього, аж тут він схопив мою простягнуту тремтливу руку так сильно, що від переляку я скрикнув і відсахнувся. Секунду я гойдався в порожнечі, утративши рівновагу від його сили. Але його залізна рука міцно тримала мене:

— То що, ти погоджуєшся?

Дощ стікав зморшками його обличчя; його блакитні очі світилися.

— Так.

2

Наступного дня я прокинувся в ліжку, у теплому, сухому ліжку. Промінь сонця пробивався крізь жалюзі. Я повернувся, щоб дотягтися до

столика, не висовуючись зі зручного кокону ковдри. Намацав рукою візитівку чоловіка, яку поклав на столик, перед тим як лягти спати. «Приходь завтра об одинадцятій», — сказав він на прощання.

Ів Дюбрей
авеню Анрі-Мартен, 23
75116, Париж
Телефон: 01 47 55 10 30

Я не знав, на що слід чекати, і почувався не надто впевненим.

Я зателефонував Ванессі й попросив скасувати всі мої зустрічі на сьогодні. Я почувався не дуже добре та не знав, коли одужаю. Завершивши цю важку роботу, я пішов у душ і плескався там, доки не спустошив бойлер.

Я винаймав двокімнатну квартиру на краю Монмартру. Помешкання було маленьким, а коштувало дорого, проте я милувався чудовим міським краєвидом. Коли в мене була депресія, я міг годинами сидіти на підвіконні і погляд мій губився в обрії, у численній забудові, серед пам'ятників. Я уявляв собі мільйони людей, які там жили, їхні історії, їхні заняття. Їх було так багато, що будь-якої години дня чи ночі багато хто працював, спав, кохався, помирав, сперечався,

прокидався. Я зазначав момент — і запитував себе, скільки людей саме цієї миті розсміялися, скільки розлучилися, зраділи, розплакалися, скільки померли або лягли спати, скільки розгнівалися... Я уявляв собі різноманітні емоції, які різні люди могли відчувати в один час, тої самої миті.

Я орендував квартиру в літньої жіночки, мадам Бланшар, яка, на мою біду, мешкала в сусідній квартирі — просто піді мною. Уже двадцять років вона вдовувала, але й досі носила траур. Як ревна католичка, відвідувала службу кілька разів на тиждень. Я уявляв іноді, як вона стоїть навколішки в старій дерев'яній сповідальні церкви Сен-П'єр на Монмартрі; як вона шепоче сповідальнику крізь решітку, що лихословила напередодні. Можливо, вона також зізнавалася, як набридає мені: щойно я зчиню найменший шум понад установлену норму — себто абсолютну тишу, — вона піднімається та грюкає мені у двері. Я прочиняю двері й бачу її сердите обличчя, із яким вона виплескує неймовірні докори й вимоги поважати сусідів. На жаль, старість їй не позакладала вуха і вона чула шум, наприклад, від черевика, який перекотився, чи надто різко поставленої на стіл склянки. Іноді здавалося, що вона видиралася на драбинку, прикладала стетоскопа до стелі та, грізно насупивши брови, чекала найменшого звукового порушення.

Вона знехотя погодилась узяти мене на квартиру, пояснивши причину такої ласкавості: вона, мовляв, зазвичай не бере квартирантів-іноземців, але американці звільнили її чоловіка під час Другої світової, тому вона зробить для мене виняток, але слід довести, що я того вартий.

Годі й казати, що Одрі ніколи не жила в мене. Я боявся, що агенти інквізиції увірвуться до нас у темних сутанах, ховаючи обличчя в тіні капюшонів, підвісять голу Одрі під люстрою, зв'язавши їй руки й ноги, а язики полум'я почнуть лизати її тіло.

Цього ранку я вийшов, не клацнувши дверима, і пролетів усі п'ять поверхів. Ще ніколи мені не було так легко з моменту втрати Одрі. Об'єктивних причин почуватися краще не було. Нічого не змінилося в житті. Хіба що ось це: хтось зацікавився мною, і хай би якими були його наміри, це було трохи бальзаму на душу. Звичайно, трохи щеміло в животі — відчуття, досі знайоме мені за випадками, коли траплялося виступати публічно.

Біля виходу я зіткнувся з Етьєном — жебраком нашого кварталу. Щоб зайти до будинку, слід було піднятися на ганок невеличкими східцями, на яких Етьєн полюбляв лежати. Мабуть, він мучив мадам Бланшар, яка мала розриватися між християнським милосердям та потребою

абсолютного порядку. Цього ранку кудлатий Етьєн уже виліз із барлогу та грівся на сонці, зіпершись на стіну.

— Хороша погода цього ранку, — кинув я йому мимохідь.

— Іноді така погода трапляється, хлопчику, — відповів він мені звичайним хриплим голосом.

Я забіг у метро — і вигляд кислих фізіономій парижан, що їхали на роботу, як на ешафот, знову почав навівати на мене ту нудьгу, від котрої я страждав напередодні.

Я вийшов на станції «Рю-де-ля-Помп» і потрапив до елітного кварталу столиці. Одразу відчув різкий контраст між гидким смородом тьмяних коридорів метрополітену і свіжим повітрям зелені й вогнів цієї місцини. Мабуть, це було завдяки малій кількості автомобілів навкруги та Булонському лісу, що лежав поблизу. Авеню Анрі-Мартен — дуже гарний проспект, обсаджений чудовими деревами в центрі та по краях, з розкішними кам'яними оздобленими будинками, побудованими за префекта Османа, з високими чорно-золотими різьбленими воротами. На вулиці було небагато людей: ішли елегантні дами, кудись бігли заклопотані чоловіки. Деякі мешканці, вочевидь, зловживали пластиком — і визначити їхній вік було неможливо. У однієї з жінок обличчя чимось нагадувало Фантомаса, я навіть замислився:

що виграла людина, намагаючись позбутися відбитків прожитого часу, якщо стала схожою на інопланетянина.

Прийшов я дуже завчасно, тому вирішив поснідати в кав'ярні поблизу, що з неї пахло кавою та гарячими круасанами. Сів біля вікна й почав чекати. Офіціант, зважаючи на все, був не дуже зайнятий. Я махнув йому, але він удав, що не помітив. Зрештою, я покликав його — і він знехотя підійшов. Я замовив гарячого шоколаду й канапок і чекав на замовлення, розсіяно гортаючи часопис *Figaro*, який лежав на мармуровому журнальному столику. Мені принесли ароматний шоколад і канапки, і я куштував ті канапки — зі свіжого смачного багету, зі смачним маслом, — насолоджуючись унікальною атмосферою цієї паризької кав'ярні, розмовами, що точилися навколо, ароматами, яких не стрінеш в Америці.

За півгодини я рухався вздовж авеню Анрі-Мартен. Проспект був досить довгим, тому, ідучи, я розмірковував про того чоловіка. Хто такий цей Ів Дюбрей, нащо йому та дивна «угода»? Чи й справді його наміри такі позитивні, як він стверджує? Поведінка його була неоднозначною, складно було йому довіряти. Тепер, коли йшов до нього, я навіть відчув певну тривогу.

Я стежив за номерами, проходячи повз будинки, один кращий за одний. Дійшов до номера

25. Наступний мав би бути його, але черга житлових будинків раптом обірвалась. Густа зелень за огорожею ховала будівлю, тож я підійшов до воріт. 23 номер не був житловий будинок. То був розкішний палац, геть особливий: величезний, зведений із каменю. Я витягнув візитівку й перевірів номер. Адреса була правильна. Що ж, вражає... Тільки хіба ж це будинок?

Я подзвонив. Увімкнулася невеличка камера відеофону, і жіночий голос запросив мене увійти. Навпроти воріт відчинилися двері. Щойно я ступив кілька кроків, як до мене з гавкотом кинувся величезний чорний доберман із лютими очима та велетенськими іклами. Я вже налагодився тікати, аж тут, останньої миті, ланцюг натягнувся, трохи здавивши йому шию, і він зупинився за крок від мене, витягнувши лапи, гаркнувши так, що піна з зубів долетіла до моїх черевиків. Після цього він спокійно розвернувся, ніби мій скажений переляк удосталь задовольнив його.

— Перепрошую за Сталіна, — сказав мені Дюбрей, коли ми нарешті зустрілися. — Він огидно поводитьсь!

— Його кличуть Сталін? — пробубонів я, потискаючи йому руку, водночас намагаючись урівноважити пульс.

— Ми випускаємо його лише вночі, тому вдень він намагається трошки розім'яти лапи, коли

хтось навідується. Гості трохи лякаються, зате потім більше поважають! Заходь, ходи за мною, — сказав він, проходячи попереду мене в просторі вітальню, оздоблену мармуром, у якій його голос відбивався луною.

Стеля була надзвичайно високою, а на стінах висіли гігантські полотна майстрів у старовинних золочених рамках.

Дворецький у лівреї допоміг зняти й забрав мою куртку. Дюбрей попрямував до сходів, і я пішов за ним тими монументальними щаблями з білого каменю. Посередині висіла величезна люстра з підвісками із чорного кришталю, яка важила, мабуть, утричі більше за мене. Нагорі ми завернули в широкий коридор, стіни якого були вкриті гобеленами. І знову картини. І старовинні свічники. Мені здавалось, що я — у королівському палаці. Дворецький крокував упевнено й говорив голосно, ніби я був за десять метрів від нього. Його темний костюм контрастував зі срібною шевелюрою, неслухняні локони маяли. Біла сорочка з високим коміром, шовкова хустка. Він здавався дещо схожим на диригента оркестру, який виходить на сцену.

— Ходімо до мого кабінету, там зручніше.

— Гаразд.

Саме зручність мені була вкрай потрібна в цьому надмірно розкішному місці, яке мало

спонукало до довіри.

Кабінет і справді був затишніший. Уздовж стін стояли книжкові шафи, заповнені книгами, здебільшого давніми. Версальський паркет був укритий товстим перським килимом. Важкі темно-червоні штори додавали приглушеності фарбам. Навпроти вікна стояв масивний стіл із червоного дерева, частково вкритий чорною шкірою із золоченими краями. На столі лежали стоси книжок, тек, а в центрі стояв грізний срібний різак для паперу, як знаряддя злочину, що його покинув убивця, квапливо тікаючи. Дюбрей запросив сісти в одне з великих коричневих шкіряних крісел біля столу.

— Вип'єш що-небудь? — спитав він, наливаючи собі склянку алкоголю. Кубики льоду затріщали, лускаючись.

— Ні, дякую, краще згодом.

Він спокійно ковтнув, я ж очікував дізнатися, що зі мною буде.

— Отже, слухай. Я пропоную таке. Сьогодні ти мені розповідатимеш про себе. Ти сказав, що в тебе повно проблем. Я хочу знати все. Не вдаватимемо із себе боязких цнотливих дівчат — довіряй мені спокійно. Завваж, що за життя я чув уже вдосталь бридких речей, тому мені нема з чого дивуватися чи бути приголомшеним. Зі свого боку, будь-ласка, можеш не шукати виправдань тому, що

ти вчора збирався учинити. Я просто хочу почути твою особисту історію...

Він замовк і знову ковтнув.

Було щось непристойне в тому, щоб переповідати своє життя незнайомцю, розказувати щось більше за стандартні речі — робота, повсякденні стосунки, щоденна рутинна. Мені було страшно довіряти йому — це було немов дати йому владу над собою. Але якоїсь миті я припинив ставити собі запитання. Я погодився звіритися, можливо, через те, що не відчував, що мене засуджують. Крім того, зізнаюсь, я ввійшов у гру. Зрештою, це досить приємно, переступивши поріг обережності, мати уважні вуха, які вислухають, — таке нечасто трапляється. Відчувати, що хтось намагається тебе зрозуміти, осягнути плин твоїх думок, глибину душі. Прозорість несла вивільнення і навіть певним чином захоплювала.

Я провів день у палаці, як я звик відтоді його називати. Дюбрей говорив мало і слухав надзвичайно уважно. Рідко коли трапляються люди, здатні так довго зберігати увагу. Лише через годину-дві нашої зустрічі нас перервала жінка років сорока. Він представив мені її: «Катрін, якій я цілком довіряю». Суха, з не надто охайно зачесаним чорнявим волоссям, погано вдягнена — мабуть, жіноче середовище сприймало її з презирством. Вона скидалася на доньку пані

Бланшар, принаймні своєю гарячковістю. Вона прийшла спитати думки Дюбрея стосовно якогось короткого тексту на аркуші паперу. Не знаю, про що там ішлося. Вона не могла бути його дружиною — надто холодно поводитися. Хто ж вона — співробітниця? Асистентка?

Наша бесіда — чи то пак мій монолог — тривала до обіду. На обід ми спустилися в сад. Не йметься віри, що в центрі Парижа ховається така краса. Катрін пішла з нами, проте була не надто говірка. Зазначу, що Дюбрей знову вдався до діалогу — збільшив кількість запитань та відповідей, наче намагаючись надолужити мовчазність протягом зустрічі. Їжу подав служник — не той, що був уранці. Багатий та розкішний стиль Дюбрея контрастував зі стриманими манерами та одягом його працівників. Його відвертість надала мені впевненості, бо, коли він мене тільки слухав, я все ж таки дивився на нього з тривоною, хоча й уважно.

— Ти не будеш проти, якщо Катрін лишиться з нами по обіді? Вона — мої очі й вуха, а іноді — мій мозок. Від неї в мене немає секретів.

Досить відвертий спосіб повідомити мене, що їй усе буде розказано.

— Не маю жодних заперечень, — збрехав я.

Він запропонував прогулятися парком, щоби розім'яти ноги перед продовженням. Думаю, йому

це було треба, щоб узагальнити сказане мною перед обідом.

Потім ми зібралися втрьох у його кабінеті. Спершу мені було не дуже зручно, але Катрін була людиною того типу, про присутність якої швидко забуваєш.

Коли ми втомилися від розповідей про моє карколомне життя, уже була майже сьома вечора. Катрін тихо щезла.

— Я над усім цим маю подумати, — сказав Дюбрей замислено. — Тоді сконтактую з тобою, щоб сповістити про твоє перше завдання. Залиш свої координати.

— Перше завдання?

— Так, завдання, місію — як хочеш. Те, що ти робитимеш в очікуванні на подальші інструкції.

— Не впевнений, що остаточно розумію...

— Ти пережив ситуації, які тим чи іншим чином закарбувалися в тобі, спричинивши формування твого світогляду, твоєї манери поведінки, твоїх стосунків з іншими, емоцій. Як наслідок, те все не працює, якщо казати по правді. Якщо житимеш так інакше, життя твоє буде нічогеньке. Отже, треба провести певні операції, щоб змінити його.

Мені видалось на мить, що він і справді вимахує скальпелем, наготовлений робити операції та різати мені мозок просто зараз.

Він провадив далі:

— Можемо говорити про це годинами, але з того не буде жодного зиску, якщо відхилити мету повідомити тобі причини твоїх негараздів. Але ти лишишся нещасним... Знаєш, коли комп'ютер погано працює, треба встановити програмне забезпечення, яке працює краще.

— Є одна прикрість: я — не комп'ютер.

— У будь-якому разі ти зрозумів, про що я. Треба організуватися так, щоб ти пережив кілька ситуацій, отримав певний життєвий досвід, завдяки якому твій світогляд зміниться і ти зможеш перемоги страхи, сумніви та тривоги.

— А звідки я знаю, що ви — хороший... програміст?

— Ти ввійшов у гру. Тому вже нема сенсу ставити запитання. Вони тільки живлять твої страхи, а їх уже й так багато, як я зрозумів.

Якийсь час я стояв і мовчки дивився на нього, заглибившись у думки. Він витримав мій погляд без коментарів. Минуло кілька секунд, які мені видалися годинами. Зрештою, я перервав мовчання.

— Хто ви такий, пане Дюбрей?

— О, це ж те саме запитання, що я собі ставлю час від часу! — сказав він, проводжаючи мене в коридор. — Ходімо, я проведу тебе. Хто я? Хто я такий? — розмірковував він уголос, і його гучна голосина розлягалася широкими сходами.

Тієї ночі мені наснився кошмар, страшний як ніколи.

Я ніби опинився в особливому готелі. Була ніч. Дюбрей також був там. Ми сиділи у великій дуже темній залі. Височенні стіни були чорні, як у карцері. Мерехтливе світло падало лише від свічок, що ширили запах талого воску. Дюбрей тримав у руці папірець і напружено дивився на мене. Подалі стояла Катрін, у самій лише чорній сорочці та на високих підборах, волосся її було зібране в кінський хвіст. У руках вона тримала величезний батіг, яким раз у раз била по підлозі, видаючи при цьому сиплий рик — так ричить тенісист, котрий щойно пропустив м'яча, — не лишалося сумнівів у її жорстокості. Сталін ходив навколо відв'язаний і гавкав у такт ударам батога. Дюбрей невідривно дивився мені у вічі з незворушністю людини, упевненої у власній усемогутності, та протягував аркуш паперу:

— Тримай, ось твоя місія!

Я взяв папір тремтливою рукою та прихилився до свічок, щоб прочитати. Імена. Список імен з адресами.

— Що це?

— Ти мусиш їх убити. Усіх. Це твоя перша місія. Лише перша.

Батіг Катрін ляснув по підлозі дуже гучно, від чого собака безперервно люто загавкав.

— Але я не злочинець! Я не хочу нікого вбивати!

— Це буде добре для тебе, — відповів Дюбрей, чітко виокремлюючи кожне слово.

Мене охопила паніка. Ноги трусилися, щелепа дрижала й не давала говорити.

— Але зовсім. Я... не хочу. Зовсім. Я... не хочу.

— Тобі це потрібно. Повір мені, — сказав він спокусливим голосом. Ти ж розумієш, це все через твою історію. Щоб вийти з мороку, треба зануритися в морок. Не бійся!

— Я не можу, — белькотів я. — Я... не можу.

— У тебе немає вибору, — тиснув він.

Дюбрей пронизував мене поглядом і повільно наближався.

— Не підходьте! Я хочу піти звідси!

— Надто пізно. Ти не можеш.

— Пустіть.

Я кинувся до великих дверей зали. Вони були зачинені. Я почав смикати їх щосили.

— Відчиніть! — волав я, лупаючи кулаками по дверях. — Відчиніть двері!

Дюбрей повільно наближався до мене. Я повернувся спиною до дверей та схрестив руки.

— Ви не можете мене примусити. Я нікого не

вб'ю.

— Не забувай, ти зобов'язався!

— А якщо я зніму із себе зобов'язання?

Від мого запитання Дюбрей гучно розсміявся — і від того демонічного сміху в мене застигла кров.

— У чому річ, чого вам так смішно?

— Якщо ти відмовишся від зобов'язань...

Скривившись, він повернувся до Катрін, яка подивилася на мене із жахливою посмішкою — гримасою, від якої мене ледь не знудило.

— Якщо ти відмовишся від зобов'язань... — він говорив повільно, а вогні відбивалися на його обличчі диявольським світлом. — Якщо ти відмовишся від зобов'язань, — повторив він макіавеллівським голосом, — я впишу твоє ім'я до цього переліку... і передам цей список іншому...

Цієї миті я почув, як за спиною клацнув замок. Я повернувся, відчинив двері, відштовхнув прислужника й кинувся тікати.

Голос Дюбрея переслідував мене, розлягався страшною луною коридорами та сходами:

— Ти зобов'язався! Зобов'язався!
Зобов'язався!

Я прокинувся, аж підстрибнувши, спітнілий та задиханий.

Усвідомивши, що я вдома, оточений знайомими речами, я повернувся до реальності. Я

розумів, що це був просто тривожний сон, але також цілком усвідомив, що дійсність може не надто відрізнятись від нічних пригод. Зрештою, я нічого не знав про Дюбрея та його справжні наміри... Я вписався в гру, не знаючи ні її правил, ні фіналу. Зрозуміло було лише те, що відмовитись я не можу. Такі були правила, і я був настільки дурний, що погодився...

Була шоста година. Я підвівся, повільно почав збиратися на роботу. Життя знову входило у свої права, і треба було повертатися на робоче місце, хоча сама думка про повернення в це зміїне кодро неймовірно гнітила мене.

Ванесса чекала на мою появу, щоб одразу ж, поки я йшов до свого кабінету, повідомити:

— Не знала, чи ти прийдеш, чи ні, тому, в очікуванні звістки від тебе, не скасовувала твоїх зустрічей на сьогодні. Мушу сказати, Фостері не надто зрадив твоїй учорашній відсутності. Але я тебе прикрила. Сказала йому, що в тебе голос був ледь живий і ти справді захворів. Не хочу хвалитися, але якби не я — він би нізащо тобі не повірив.

— Дякую, Ванессо, ти дуже допомогла.

Ванесса обожнювала, коли видавалася нагода довести іншим свою незамінність; якщо нагоди не було — вона її створювала. Насправді ж я ніколи не дізнаюсь, чи Фостері взагалі помітив мою

відсутність... Вона настільки потребувала визнання та вдячності, що цілком могла зіграти подвійну гру — і піти отримати подяку від шефа за те, що доповіла про мою неправомірну відсутність... Я її через таке боявся як чуми.

Люк Фостері, начальник відділу найму фінансистів і бухгалтерів, був, своєю чергою, підзвігний Грегуарові Ларше — директору підрозділу рекрутингу в нашій компанії. «Дункер консалтинг», як європейський лідер у галузі людських ресурсів, мав два великих підрозділи: рекрутинг та освіта. За два місяці по моїй появі компанія «Дункер консалтинг» вийшла на біржу. Від того факту наш президент набрався пихи, наче був лідером індексу CAC 40³, хоча фірма мала всього кілька сотень працівників на три країни. Першим же його рішенням після виходу компанії на біржу було придбання люксового автомобіля з шофером. Треба ж було використовувати чесно зароблені гроші. Другим рішенням було винайняти персонального охоронця, немов катування на Паризькій фондовій біржі одразу перетворювало його на ціль для місцевого криміналітету. Охоронець у чорному костюмі й темних окулярах

³ CAC 40 (від *фр. Cotation Assistée en Continu*) — найважливіший фондовий індекс Франції.

всюди ходив за ним, озираючись кругом і скося дивлячись у бік уявних снайперів, які поховалися по дахах будівель. А от що дійсно різко змінилося наступного дня — так це звична поведінка в компанії: відтепер очі кожного працівника були прикуті до блакитної лінії котувань акцій. Спочатку всі заходилися грати в цю гру, сповнені ентузіазму від спостереження постійного зростання. Але потім на цій грі зациклилося все керівництво. Компанія мала тепер щоквартально публікувати свої дані — очевидно, що недостатньо високі показники спричинять падіння акцій. Начальство регулярно розповсюджувало заяви для преси, але дуже складно було невпинно мати добрі новини. Сенсації трапляються не щодня, проте компанія мусила «підтримувати свою присутність у медіа», як казав наш президент. Годувати пресу постійним позитивом стало спочатку дуже важкою роботою, а потім — рабством.

Роками компанія розвивалася за рахунок професіоналізму, серйозного підходу, якості надаваних послуг. Щоразу винайм гідного спеціаліста для клієнта був передусім. Докладали всіх зусиль, щоб знайти рідкісну перлину, кандидата, який мав не тільки потрібні знання та навички, але й характер, натуру, що підходить для атмосфери клієнта, допоможе інтегруватися, узгодити все з новим начальством і успішно

виконувати покладені на нього завдання.

Від моменту моєї появи на біржі все змінилося: учорашнє стало вторинним. Головними були бізнес-показники, які називали пресі в кінці кварталу, тобто кількість працівників, найнятих нашими клієнтами. Усю організацію процесів було перебудовано. Крім рекрутингу, усі консультанти виконували ще й роль аналітиків ринку. Це взагалі було не для мене. Але треба було за будь-яку ціну приводити нових клієнтів: контракти — «цифри». Правило полягало в тому, щоб присвячувати мінімум часу співбесідам для прийому на роботу, а максимум — аналітиці. Робота втрачала свою суть, губила святенність, яку досі мала в моїх очах.

Стосунки між колегами змінились так само кардинально. Товариськість, командний дух, який панував два перші місяці, поступився місцем відчайдушному егоїзму — кожен грав за себе, внутрішня конкуренція неймовірно зросла. Зрозуміло, що компанія від цього втрачала, оскільки кожен намагався вивернутись, кожен працював, намагаючись устроїти палиці в колеса колезі на шкоду спільним інтересам. Звичайно ж, уже не так багато часу витрачалось на вештання біля кавової машини, на висміювання ляпів і побрехеньок, почутих від кандидатів. Але ті моменти розвивали відчуття приналежності до компанії, допомагали полюбити її і таким чином

мотивували нас служити її інтересам.

Зрештою, що є компанія, як не угруповання людей, які відчують емоції, разом працюючи над одним проектом? От тільки малювання абстрактних цифр проектом не назвеш. А підвищення внутрішньої конкуренції між нами не сприяло позитивним емоціям...

Задзвонив телефон. Ванесса повідомила, що прийшла людина на першу зустріч. Я зазирнув у щоденник: заплановано ще сім. Довгий день чекав на мене.

Я швиденько проглянув пошту: сорок вісім повідомлень за один нещасний пропущений день. Я зразу ж клацнув по листу від Люка Фостері. Теми немає — як завжди — лише лаконічне повідомлення:

«Слід наздогнати пропущену за день роботу. Нагадую, що ви й так відстаєте від місячних запланованих показників.

*Щиро ваш,
Л. Ф.»*

Оте його «щиро», яке вставлялося в підпис автоматично, було якось геть недоречне. Отримувачі в копії: Грегуар Ларше і... всі працівники компанії. Дурня, та й годі.

Я прийняв кандидата на вакансію, розпочав

співбесіду. Мені було складно сконцентруватися на завданні. Третього дня я вийшов із кабінету, твердо впевнений, що більше туди не повернусь. У моєму майбутті не було місця цій роботі. Зрештою, я лишився жити — і ще не всі дані в мізках оновилися... Це місце здавалося чужим, моя присутність тут не мала сенсу. На роботі була наявна хіба що моя зовнішня оболонка.

Мені вдалося втекти о сьомій — можна сказати, пощастило. Щойно я вийшов із будівлі на авеню Опера, як до мене підскочив молодик у синій кепці. Блідий як смерть, напівпрозорі блакитні очі, жодних емоцій на обличчі. Я мимохіть позадкував на крок.

— Пане Грінмор?

Я почекав, перш ніж відповісти:

— Так...

— Пан Дюбрей на вас чекає, — сказав він, показуючи на припаркований чорний «мерседес».

Я не бачив нікого через тоноване скло. Просто пішов за ним до машини. Він відчинив мені задні дверцята, я вмоствився, дещо нервуючи. Салон трохи пах шкірою. Дюбрей сидів поряд, але завдяки просторому салону між нами все ж таки зберігалася дистанція. За мить до того, як молодик зачинив за мною дверцята, я перехопив заінтригований погляд Ванесси, яка тої миті саме вийшла з роботи.

«Мерседес» рушив. Трохи помовчавши,

Дюбрей сказав:

— Ти пізно виходиш.

— Я іноді й пізніше виходжу, трапляється, що й о дев'ятій, — сказав я, радий, що трохи розбавив тишу... яка згодом відновилася.

— Я багато думав про твій випадок і бачу, що ти завалений проблемами, які накладаються одна на одну. Але в центрі — твій страх перед людьми. Не знаю, наскільки це усвідомлено. Однак ти не тільки боїшся самовиражатися, ти навіть боїшся висловити свої бажання — тобі дуже складно йти проти волі інших і щиро заявити про відмову. Коротше, ти не жив насправді, ти дуже багато робив задля інших через страх за можливу реакцію на твою відмову. Перші завдання, які я тобі ставитиму, матимуть на меті привчити тебе боротися зі своїм страхом і бути в змозі висловити незгоду, насмілитися суперечити й висловлювати власні бажання, щоб отримувати те, що тобі потрібно.

Потім треба звикнути до того, що ти не завжди будеш хоч-не-хоч відповідним до очікувань оточення, не завжди відповідатимеш їхнім критеріям, цінностям; ти насмілишся виявляти свою відмінність, навіть якщо часом вона буде дивною. Коротше кажучи, відійти від концепції твого прагнення догоджати й навчитися не надто перейматися думкою інших про тебе.

Коли ти цілком приймеш усі свої відмінності,

ти зможеш бачити несхожість інших і, за потреби, адаптуватися до неї. Ти навчишся краще комунікувати, навчишся контактувати з незнайомцями та створювати атмосферу довіри, щоб тебе сприймали люди, які не можуть мислити, як ти. Але спочатку ти маєш зрозуміти, що робить тебе унікальним. В іншому разі так і «щезатимеш» на користь інших.

Я також навчу тебе переконувати людей, щоб домогтися бажаного. Потім я доведу тебе до того, що ти насмілишся експериментувати, реалізовувати ідеї та конкретизувати мрії. Зірву з тебе те ярмо, що гнітить тебе, хоча ти цього не усвідомлюєш — не бачиш, як воно зводить в пекло. Я звільню тебе від нього, щоб ти міг жити — і жити на повну.

— І я буду зобов'язаний виконувати щось таке, аби навчитися цього?

— Гадаєш, це в тобі якось розвинеться, якщо й надалі так нікчемнітимеш, як досі? Ти й так побачив, куди тебе завело таке життя...

— Оце дякую, що нагадали, бо я забув.

— Навіть якби не дійшло до тих крайнощів, Алане, якщо не жити так, як хочеться, — життя буде тривалим і нудним.

— Нема потреби мене переконувати — ви в будь-якому разі маєте мої зобов'язання...

«Мерседес» доїхав до бульвару Осман і повернув на автобусну смугу, жваво обганяючи

всі машини, що стояли в корку.

— Тільки стикнувшись із реальністю, ти побачиш, що вона не така вже й страшна, що ти можеш дозволити собі те, чого не дозволяєш сьогодні. Я хочу змінити твоє ставлення до життєвих подій. Учора, коли слухав тебе, я кілька разів був здивований твоєю манерою розповіді про повсякдення. Я побачив, що ти часто приймаєш роль жертви.

— Роль жертви?

— Це вислів, який описує спосіб самопозиціонування, до якого ненароком вдаються деякі необережні. Він полягає в тому, що люди живуть як трапиться, роблять що скажуть і животіють так, нібито нічого від них не залежить.

— Я не думаю, що я — такий.

— Звісно, ти не можеш цього побачити, але ти часто ставиш себе в позицію жертви, коли використовуєш вислови на зразок: «У мене немає шансів», «Усе відбулося не так, як я хотів», «Мені було б краще, якби...» Під час твоєї розповіді про себе: тільки-но якась подія йшла не так, як ти хотів, ти обов'язково додавав щось типу «ще гірше» чи «шкода», «та байдуже», але ти казав це не через мудрість і правильне сприйняття ситуації — ні, ти казав це із жалем. Це покірливе приймання ситуації, ти навіть іноді сам кажеш, що то не був твій вибір. А тоді... часом ти починаєш навіть жалітися. Усе це

свідчить про те, що ти підлавився під роль жертви, потураєш цьому.

— Можливо, я й прийняв цю роль — несвідомо, — але я зовсім не потураю!

— Потураєш. Ти вимушено шукаєш у цьому переваги. Так працює наш мозок: щоразу він веде нас до того, що вважає за «найкращий вибір». Себто впродовж життя за кожної ситуації твій мозок обирає, що ти вмієш робити, щоб отримати те, що здається тобі найзручнішим, що дасть найбільше переваг. У всіх так. Проблема лише в тому, що ми не маємо доступу до всієї палітри вибору... Деякі люди розвивають своє ставлення до плину речей, відпрацьовують манеру поведінки. Тому, коли настає та чи інша ситуація, їхній мозок має широку гаму можливих реакцій. Інші ж роблять більш-менш одне й те саме — тому й арсенал їхній не збільшується, і, відповідно, наявний вибір їх геть не влаштовує...

Наведу тобі конкретний приклад: уяви суперечку двох незнайомців на вулиці, коли один з них несправедливо дорікає другому. Якщо в цього другого асортимент реакцій немов арфа зі струнами, він може обирати, яку струну смикати. Може, наприклад, пояснити першому, що той помиляється, чи звести критику нанівець жартами й гумором, а чи понаставити незручних запитань, щоб перший почав виправдовуватися. Або ж він

може поставити себе на його місце, спробувати зрозуміти витоки дорікань, виправити помилку, зберегти добрі стосунки — чи зрештою проігнорувати й узагалі піти геть своїм шляхом... Так от, якщо він здатний на це все, його мозок має багато можливостей відповісти і є висока вірогідність того, що він обере найкращий з варіантів, що служить його інтересам, надає йому переваги. А тепер уяви, що йдеться про когось, хто взагалі не знає, як цим користуватися, — найвірогідніше, у такого буде лиш один вибір: почати ображати другого чи схилитися й підкоритися. У будь-якому із цих двох випадків це буде його *найкращий вибір*.

— Ви зараз кажете, що я дещо обмежений, чи як?

— Скажімо так: у специфічному контексті, у якому речі відбуваються не так, як ти волів би, — дійсно, у тебе мало вибору; ти, найімовірніше, так чи інакше прийматимеш позицію жертви.

— Уявімо, що це правда: які ж мої переваги в такому разі?

— Як я вчора переконався, тобі подобається щось робити для інших зі сподіваннями на вдячність за твої «жертви». А по тому ти трохи любиш побідкатися, щоб тебе пожаліли — таким чином ти намагаєшся здобути симпатію. Між нами кажучи, то пусте: доведено, що людям подобаються

лише ті, хто свідомо робить вибір і живе так, як справді хоче. Зрештою, твій плач Єремії подобається лише тобі самому...

— Попри це, об'єктивно — справді об'єктивно — я мав менше шансів на старті в житті, ніж інші. Почати хоча б із соціального прошарку, із якого я вийшов. Шкода, але набагато легше бути щасливим, якщо народитися в зручному середовищі, в якому є все, чого хочеться.

— Припини! Це все дурість.

— Зовсім ні! Усі соціологи кажуть, що діти, які виростили в добробуті, за статистикою, мають більше можливостей здобути кращу вищу освіту, ніж діти із сімей середнього достатку, а отже, мають кращі професії.

— Але ж щастя тут ні до чого! Можна бути нещасливим інженером. Можна бути щасливим робітником. Хоча ти й сам кадровик. Несправедливість — здебільшого в любові й освіті, які дитина отримує від батьків; саме від цього й залежить майбутнє щастя. Згоден, бувають ті, до кого доля неласкава. Та це аж ніяк не стосується соціального середовища — це стосується дітей і авторитету, щоб їх виховувати. Подивись навколо себе!

— Якщо й так — навіть у цьому аспекті в жодному разі не можна сказати, що мені пощастило! У мене навіть батька не було!

— Це так. Але ж тепер ти дорослий — можеш навчитися чогось іще, крім як плакаться і жалітися.

«Мерседес» звернув на бульвар Мальшерб, а звідти взяв напрямок на Батіньоль. Те, що говорив Дюбрей, дошкуляло мені.

— Алане...

— Що?

— Алане, жертви не бувають щасливими. Чуєш? Не бувають.

Він помовчав хвилину, ніби даючи час словам пристати до моїх думок. Те, що він сказав, наче щосили шприкнуло мене в серце, а його мовчання ятрило ще більше.

— Ну, гаразд, то що ж робити, щоб не занепадати до ролі жертви? Бо, якщо це ще й невідомо, я не бачу, як мені цього позбутись...

— Як на мене, найкраще — то навчитися вчиняти якимось інакше. Знову ж таки, якщо ставати жертвою — твій *найкращий вибір*, то це тому, що твій мозок не знає інших варіантів. Їх треба розвинути. Розумієш, у природі не має бути порожнечі. Якщо ти намагатимешся просто позбутися ролі жертви, не заміщуючи її жодними навичками, — ні, так не спрацює. Краще, щоб ти побачив, що можеш поводитись якимось інакше. А згодом — я певен — твій мозок швидко сам обере новий варіант дій, якщо той буде більш корисним.

— І що ж буде цим новим варіантом?

— Що ж, навчу тебе домагатися бажаного в повсякденному житті. Якщо опануєш це — не матимеш потреби ставати жертвою. Слухай, я знаю, що це геть не смішно, але ти мене вразив учора, коли розповів про те, що невдачі переслідують тебе навіть у дрібничках. Ти сказав, що, як купляв багет у хлібівні, отримав перепечений, хоча любиш, щоб він був зовсім білий.

— Справді.

— Але ж це нікуди не годиться! Ніби ти не міг сказати: «Ні, цей перепечений, дайте той, що поряд».

— Авжеж, я міг сказати! Просто не хотів турбувати продавчиню, у якої довжелезна черга очікує, — та й по всьому.

— Вона витратить на це дві секунди. Ти краще їстимеш перепечений хліб, який не подобається, аніж забереш у неї дві секунди! Ні! Правда в тому, що ти не насмілюєшся їй сказати. Ти боїшся суперечити, щоб отримати потрібне. Ти боїшся, що вона сприйме тебе як вибагливого, неприємного, що ти їй не сподобаєшся. Ти боїшся роздратування інших покупців у черзі.

— Може, й так.

— Як помреш, на надгробку напишуть: «Нічого не досяг, ніколи не мав бажаного, зате всі вважали мене люб'язним». Чудово.

Мені ставало зле. Я відвернувся від цієї

людини, яка бентежила мене своєю промовою, і дивився на вулицю, на крамниці, на людей, що йшли повз.

— У мене є чудова новина, — сказав він.

— Що, справді? — скептично перепитав я, навіть не повертаючись.

— Чудова новина в тому, що це все в минулому. Відтепер ти не їстимеш перепечений хліб. Ніколи більше, — сказав він, пильно роздивляючись навкруги. — Владі, зупини.

Водій зупинив «мерседес» і ввімкнув аварійку. Машини об'їжджали нас, сигналячи.

— Чого бажаєш? — спитав Дюбрей, показуючи на хлібівню?

— Зараз — нічого. Зовсім нічого.

— Чудово. Заходиш, просиш хліб, тістечко чи ще щось. Коли тобі його дають, знаходиш привід, щоб відмовитись і взяти щось інше. Вигадаєш інший привід знову відмовитись від другого варіанта, а ще третього й четвертого. Потім скажеш, що ти нічого не хочеш, і вийдеш, нічого не купивши.

Мені занудило під ложечкою, обличчя запалало. Секунд п'ятнадцять, не менше, я не міг вичавити ні звуку.

— Я не зможу цього зробити.

— Зможеш. Переконаєшся в цьому за кілька хвилин.

— Це понад мої сили!

— Владі!

Водій вийшов, відчинив мені дверцята та стояв, чекаючи... Я палив Дюбрея поглядом, потім знехотя вийшов. Поглянув на хлібівню. Натовп покупців перед зачиненням. Моє серце калатало щосили.

Я став у чергу, ніби вона була на ешафот. Уперше за час мого перебування у Франції запах хліба мене відштовхував. Усередині все гуло, як на заводі. Продавчиня повторювала замовлення покупця касирці, а касирка голосно повторювала замовлення та приймала оплату, поки її колега обслуговувала наступного покупця. Справжній відпрацьований конвеєр. Коли настала моя черга, за мною вже було вісім-десять інших покупців. Я ковтнув слину.

— Прошу пана? — продавчиня пронизливо дивилася на мене.

— Багет, будь ласка.

Мій голос був глухий, наче застряг у горлі.

— Багет для пана.

— Євро десять, — сказала касирка.

На язика в неї була волосина, і вона бризкала слиною, коли говорила, але ніхто не переймався захистити від того хліб.

— Прошу пані?

Продавчиня вже зверталася до наступного

покупця.

— Булочку із шоколадом.

— Булочку із шоколадом для пані.

— Перепрошую, у вас там лежить не такий перепечений, дайте його, будь ласка, — змусив я себе вимовити.

— З пані — євро двадцять центів.

— Тримайте, — сказала продавчиня і простягнула інший багет. Дівчино, що вам?

— Хліб для тостів, поріжте, будь ласка.

— Перепрошую. Я таки візьму висівковий хліб.

Нарівна машина перекрила мій голос. Вона не чула мене.

— Хліб для тостів для дівчини!

— Один вісімдесят.

— Прошу пані?

— Ні, перепрошую, — повторив я. — Зрештою, я візьму висівковий хліб.

— Висівковий хліб разом із багетом для пана!

— Це буде три п'ятнадцять, — сказала касирка крізь бризки.

— Ваша черга, хлопче.

— Ні, це було замість багета, а не разом з ним.

— Два хліба, — сказав хлопець.

— Тоді два євро п'ять центів із пана і два десять із хлопця.

— Прошу пані? — спитала продавчиня.

Мені було дуже зле. Мені забракло сміливості продовжити. Я кинув погляд на Дюбрея. Водій стояв біля машини, схрестивши руки, і пильно дивився.

— Половину багета, добре пропеченого, — сказала лігня жінка.

— Перепрошую, — сказав я продавчині, — я передумав. Шкода, але я, зрештою, таки також візьму половину багета.

— Гей, та пан не знає, чого хоче, — сказала вона різким голосом, беручи іншу половину багета, відрізану для бабусі.

Я весь палав, аж спігнів.

— Шістдесят центів із пані і стільки ж — із пана.

— Прошу пані?

— Я ще думаю, — відповіла дівчина, дивлячись на тістечка, вочевидь, із відчуттям провини.

Їй треба було оцінити кількість калорій у кожному.

— Пан іще має проблеми? — запитала продавчиня підозріло.

— Слухайте... я справді перепрошую... я знаю, що це дратує, але... хліб для тостів. Думаю, що мені треба саме хліб для тостів. Точно. Хліб для тостів!

Вона подивилася на мене, не приховуючи

роздратування. Я не насмілювався обернутися, але мені здавалось, що покупці позаду зараз схоплять мене за комір і викинуть геть.

Зігхнувши, вона повернулася, аби взяти хліб для тостів.

— Сійте. Зупиніться. Зрештою...

— Так? — запитала вона злим голосом, на межі зриву.

— Я... нічого не візьму, нарешті я вирішив. Дякую. Перепрошую... дякую.

Я повернувся й пішов крізь усю чергу покупців із похиленою головою, не дивлячись на неї. Я вийшов бігцем, як крадій.

Водій чекав на мене, відчинивши дверцята, наче перед міністром, але мені було так соромно, як малому хлопцю, котрого спіймали на крадіжці цукерки з вітрини. Я заскочив у «мерседес», обливаючись потом.

— Ти червоний, як ті британці, що приїдять засмагати на Лазуровий берег, — сказав Дюбрей, дуже задоволений.

— Не смішно. Геть не смішно.

— Бачиш, треба було тебе трохи сильніше штовхнути. Але обіцяю — за кілька тижнів ти будеш здатний робити це запросто.

— Але мені це не цікаво! Я не зануда! Терпіти не можу зануд, які дратують, вимагають, аби всі бігали через їхні забаганки! Я не хочу бути схожим

на таких!

— Але йдеться не про те, щоб нудити. Я не змушуватиму тебе кидатися з крайнощів у крайнощі. Я просто хочу, щоб ти міг отримати бажане, не боявся трошки потурбувати людей. Але хто зміг максимум — зможе мінімум. Тому я спонукатиму тебе робити трохи більше, ніж потрібно, щоб ти почувався зручно, коли просиш те, що природно просити.

— То що буде наступним етапом?

— Найближчим часом ти будеш відвідувати щонайменше три різні хлібівні щодня і двічі просити замінити те, що тобі дали. Нічого складного.

У порівнянні з тим, що я щойно пережив, це було прийнятним завданням.

— Протягом якого часу?

— Поки для тебе це не стане природним і тобі не треба буде докладати зусиль. Пам'ятай: ти можеш вимагати, але бути при цьому ввічливим. Необов'язково бути хамом.

«Мерседес» зупинився біля мого будинку. Владі вийшов і відчинив дверцята. Війнуло свіжим повітрям.

— Приємного вечора, — попрощався Дюбрей. Я вийшов, не відповідаючи.

Етьєн вислизнув з-під сходів, витріщившись на автівку.

— Ти ба, пан веселяться, — сказав він, наближаючись.

Він узяв шапку й почав блазнювати, не даючи мені проходу:

— Пане президенте!

Я почувався зобов'язаним дати йому кілька монет.

— О, пан дуже добрий, — хрипнув він і удавано ввічливо вклонився зі злим обличчям людини, яка завжди отримує все, чого хоче.

* * *

Ів Дюбрей натиснув кілька кнопок на мобільному.

— Добрий вечір, Катрін. Це я.

— Ну як?

— Поки що він слухається. Усе йде за планом.

— Не думаю, що це триватиме довго. Дуже сумніваюся.

— Ти завжди дуже сумніваєшся, Катрін.

— Він збунтується.

— Ти так кажеш, бо ти збунтувалася б на його місці...

— Може, й так.

— У будь-якому разі я вперше бачу людину, що так боїться бодай власної тіні.

— Саме це й непокоїть. Тому я й думаю, що

він не наважиться постійно робити те, що ти йому наказуєш.

— Саме навпаки. Його страх нам вигідний.

— Як це?

— Якщо не захоче продовжувати, він однаково все виконуватиме, принаймні... через страх.

Тиша.

— Який ти нещадний, Ігорю!

— Так.

4

На початку тижня я знав уже всі хлібівні 18-го округу. Наприкінці експерименту я дослідив, що найкращий хліб продають за два кроки від мене, де я його найчастіше й купляв. Щонайменше, він був запакований.

Я купляв три багети щодня — надлишок віддавав Етьєну. Той спочатку радів, а потім мав зухвалість заявити, що йому набридло їсти хліб!

Людська натура влаштована так, що звикає до всього. Ну, майже до всього. Мушу визнати: те, що вимагало надлюдських зусиль спочатку, потребувало лиш трохи рішучості за тиждень. Але це все ж таки вимагало свідомого рішення від мене. Мені треба було підготуватися. Одного разу в хлібівні я зустрів свого сусіда, і ми розмовляли,

поки стояли в черзі. Коли надійшла моя черга й мені дали перепечений багет, у мене не спрацював рефлекс замінити його. Мою увагу відвернула розмова — і цього було достатньо, щоб повернулася давня звичка автоматичного прийняття всього, що запропоновано. Тобто я почав одужувати, але не вилікувався остаточно.

Моє життя в кабінеті тривало, ще більш похмуре, ніж завжди. Чи це було від погіршення атмосфери в колективі? Бо ж Люк Фостері запропонував працівникам свого департаменту збиратися разом із ним на восьму ранку для ранкової пробіжки. Він був тугий на креатив, тому таку дурню сам не вигадав би — узяв із якоїсь книженції про *тімблдинг* у стилі «Як зробити з працівників команду *переможців*»... У будь-якому разі проект достеменно був схвалений нагорі, бо його бос, Грегуар Ларше, установив душові кабінки в компанії. Отака фантастика.

Тепер консультанти зранку дихали на повні легені вихлопними газами на авеню Опера й вулиці Ріволі або трішечки чистішим повітрям Тюїльрійського саду. Усі бігли мовчазні. Мій начальник був такий само балакучий, як отой копач із бюро ритуальних послуг. Вочевидь, головною метою акції було розпалити бойовий дух працівників, а не розвивати комунікативність. Фостері тримав дистанцію, як завжди на роботі. Я

здійснив великий подвиг: відхилив його пропозицію — усе ж таки далися взнаки походеньки хлібівнями 18-го округу. Мій болісний досвід із бейсболу назавжди відвернув мене від спорту. То щоб я ще змішався з натовпом задиханих хлопів, які уявили себе дуже мужніми, бо мають фізичне навантаження, — ні, то вже занадто. До того ж я ненавидів ідіотську звичку потім усім гуртом іти й товктися голими в душових. Я не мав ніякого бажання дивитися на начальника в костюмі Адама. А ще мені здається: що більше чоловіки хочуть бути мужніми, то більше їхня поведінка стає сексуально неоднозначною. От узяти той ритуал, коли футболісти обмінюються футболками після матчу, змішуючи свій піг із потом супротивника.

Щодня я приходив за п'ять хвилин дев'ятого: я вже був на робочому місці, коли команда поверталася з ранкових звершень. Чіткий сигнал: ви собі бавитесь, а дехто працює щосили... І не дорікнеш мені нічим.

Однак мене стали намагатися вшпилити відчутно частіше. Один-єдиний раз Фостері утнув щось новеньке, а я не долучився. Він почав шукати найменшого приводу — якоїсь помилки або й без неї: то колір сорочки не такий, то черевики не так начищені, то надто довго балакав із кандидатом на роботу. Докори сипалися безперестанку, варто було

лиш перетнутися — без бридких коментарів не обходилося.

Але мені дошкуляло геть інше: кількість підписаних контрактів рекрутингу. Кожен консультант мав завдання знаходити підприємства, які скористаються його ж послугами фахівця з пошуку працівників. Кожен грав на два поля: рекрутер і піарник. Від моменту виходу на біржу друге поле висунулося на перший план. Кожному консультантові визначався потрібний персональний показник успіху, від досягнення якого отримувалась винагорода.

Ми заходилися щопонеділка збиратися на нараду з просування компанії. Це, вочевидь, уже не була вигадка Фостері — він був надто закритий і ненавидів перебувати серед нас. Мабуть, його змусив Ларше. Проте Люк Фостері був розумником і зміг уникнути гидкого завдання розважати ці щотижневі посиденьки. Ларше робив це сам — він полюбляв забивати собою ефір і всюди втручатися. Фостері залюбки мовчав у куточку, удаючи експерта, який не розтуляє рота без нагальної потреби. Зайвий раз брати учать у дебатах плебса він не збирався, лише зневажливо дивився на нас, маленьких, і нудьгував, вочевидь, запитуючи себе, навіщо всім цим блазням конче потрібно безупинно повторювати ту саму дурість. Ось у цьому останньому аспекті він, безперечно, не помилявся.

Сьогодні в коридорі я зустрів Тома — свого колегу.

— Ти ба! А ми думали, ти помер іще позавчора! — глузливо кинув він.

Егей, старий, якби ти тільки знав...

— Мабуть, підчепив вірус і звалився. Нічого, уже видужав.

— Та ні, я ж нічого не маю проти, — сказав він, задкуючи. — Хоча вас тут усіх би влаштувало, щоб захворів я — аби я хоч раз наприкінці місяця не зганьбив вас, як завжди!

У Тома були найкращі результати серед нас усіх, і він не проминав можливості про це нагадати. Уся планета мала бути в курсі. Я визнаю, що його показники були досить вражаючими. Цей трудоголік працював безупинно, постійно лишався без обіду і так концентрувався на запланованих показниках, що забував привітатися з колегами, пробігаючи коридорами. До того він за словом у кишеню не ліз і користався кожним приводом змусити говорити про себе, голосно повторював свої квартальні результати чи сповіщав, що йому в перукарні зробили зачіску за останньою модою або що напередодні він вечеряв у люксовому ресторані. Не оминав бодай найменшої можливості, аби повикаблучуватись: він чув, що кажуть інші, тільки в тому розрізі, у якому це давало йому змогу нагадати про свою величність, свої досягнення,

успіхи, надбання. Не дай Бог сказати: «У тебе гарне авто», — це було для нього, як ода його особистості, його розуму — він дякував із посмішкою переможця. З нього ставало ще й назвати ім'я якоїсь знаменитості з такою самою автівкою чи необережно викрити вам таємницю приголомшливої суми, яку він витратив на машину. Усе слугувало для підвищення іміджу — від брендів одягу чи аксесуарів до *Financial Times* у нього в руках зранку, від зачіски до вибору фільмів і книжок, які він обговорював за столом. Він нічого не казав просто так.

Водночас нічого не виказувало його особистого смаку. Кожен жест, кожне слово — то були елементи якогось улюбленого персонажу, якого він створив із себе і з яким себе ототожнював. Лиш одне питання поставало: робив він це щиро чи брехав сам собі?

Я часом уявляв Тома голим на безлюдному острові — без костюма *Armani*, без краватки *Hermès*, без черевиків *Weston*, без барсетки *Vuitton*, без планових показників і без здобуття слави. Ані душі на сотні кілометрів навкруги — нема кого вражати. Вештався б він, бідний, ціпенів би потроху, нежиттєздатний без замилювання оточення, як той фікус у залі очікування нежиттєздатний без Ванесси з її щотижневим поливанням.

Думаю, він вдовольнився би зміною ролі — перетворився б на такого собі Робінзона Крузо, перейняв би манери вірцевого потерпілого моряка, який заходився активно виживати. Потім би його врятував випадковий човен рибалок, які захоплювались би його спроможністю вижити — і він повернувся б до Франції героєм. Сидів би й розказував про свій подвиг виживання по всіх телеканалах, з охайною доглянутою восьмимісячною бородою, обережно показуючи пов'язку, яку він носив на стегнах.

Змінився б контекст — але не людина.

— Що, хлопчики, вихваляємося?

Мікель — інший колега — полюбляв поглузувати. Але принаймні він не сприймав себе надто серйозно, хоча й вважав, що він найгостріший на язик.

— Є такі, що можуть собі це дозволити, — відбив атаку Тома.

Стан безупинного самозамилування позбавив його почуття гумору.

Мікель навіть не відповів і пішов геть, сміючись. Товстенький, чорноволосий кучерявець зовні дещо скидався на пройдисвіта. Він досить вдало викручувався — принаймні він жив і не тужив, — вочевидь, його результати були непогані. Багато разів я заходив до його кабінету без попередження. Щоразу він удавав, що пильно

вчитується в резюме кандидата на комп'ютері, хоча скляні дверцята шафи віддзеркалювали його екран з усілякими зображеннями, через які дехто обурювався, що кандидатки через безробіття ладні фотографуватися оголеними, аби скоріше влаштуватися на роботу бухгалтерами.

— Ач, як заздрить, — сказав мені Тома змовницьки.

У нього всі, хто не захоплювався ним, обов'язково заздрили.

Щотижня до нас зверталися підприємства, щоб отримати послугу з підбору кадрів і дізнатися про наші умови. Ванесса відповідала на дзвінки, призначала справу на кожного клієнта і передавала одному з консультантів. Неабияке щастя: набагато легше підписати контракт із компанією, яка звернулася до тебе сама, ніж телефонувати хтозна куди, розмовляти з незнайомцями і пропонувати свої послуги. Тому від Ванесси вимагалось розподіляти справи рівномірно між усіма. Нещодавно я виявив, що насправді вона відчутно надавала перевагу Тома. Він справляв на неї враження переможця, і їй було приємно усвідомлювати себе невід'ємною частиною його успіху. Я ж, судячи з усього, отримував від неї справи найрідше, хоча, роблячи виняток й передаючи нарешті клієнта мені, вона удавала, нібито я маю справу завдяки єдиному дзвіночку, що

«Дункер консалтинг» одержав за весь місяць.

5

За два тижні після нашої зустрічі «мерседес» Дюбрея знову так само стояв на тротуарі під дверима компанії, коли я виходив із роботи.

Я підійшов, і Владі вийшов, обігнув машину, щоб відчинити мені двері. Я розтер сигарету об тротуар і видихнув хмарку диму. Треба ж так... я тільки-но запалив сигарету вперше за півдня!

Я вже не так непокоївся, як минулого разу, але трохи нудило від мандражу — та я грішив на обідній соус.

«Мерседес» рушив, з'їхав із тротуару, спокійнісінько перетнув авеню Опера через суцільну лінію і розвернувся до Лувру. За кілька хвилин ми вже їхали вулицею Ріволі.

— Ну що, завойовнику паризьких хлібівень, як зі здобиччю?

— Я їстиму тости із супермаркету весь наступний місяць, аби забутися.

Садистська посмішка з'явилася на обличчі Дюбрея.

— Куди ви везете мене сьогодні?

— Ти ба, який прогрес! Минулого разу ти не насмілювався й питати. Тебе можна було везти, наче в'язня.

— Я і є в'язень свого зобов'язання.

— То правда, — задоволено ствердив він.

Ми приїхали на майдан Конкорд. Цілковита тиша в салоні люксового авто контрастувала зі жвавістю й шумом майдану, наповненого автомобілями, що їхали врізнобіч з усіх усюд, натискаючи на газ, аби проїхати кілька метрів і трошки випередити одну чи дві машини. Якщо це вдавалося — протягом кількох секунд на обличчях водіїв сяяли задоволені посмішки переможців, доки вони знову не встрявали в оточення з усіх боків. У світлому небі над Національною асамблеєю пливли темні хмари. Ми взяли праворуч, у бік Єлисейських Полів, — і перед нами проліг широкий проспект, що розрізав місто до обрію, на якому виднілась Триумфальна арка. «Мерседес» почав розганятися.

— То куди їдемо?

— Протестуємо тебе, аби побачити рівень розвитку з моменту останнього випробування й пересвідчитись, що можна переходити до чогось ще...

Формулювання мені не сподобалось. Нагадувало про деякі тести, які проходили в моєму кабінеті кандидати.

— Я вам не казав, але я не ненавиджу всі ці теоретичні тести з папірцем для галочок.

— Життя не теорія. Я вірю лише в силу досвіду, здобутого на практиці, — лише він дійсно

може змінити людину. Решта — бла-бла, інтелектуальний онанізм.

Праворуч від мене пропливали дерева, потім звивалися черги перед кінотеатрами.

— То що ви вигадали для мене сьогодні? — спитав я з удаваною впевненістю, якої насправді не відчував.

— Завершимо цей етап, трохи змінивши начинку.

— Змінивши начинку?

— Авжеж. Перейдімо від оцих маленьких безіменних хлібівень до елітної ювелірної крамниці.

— Ви жартуєте? — спитав я, хоча й знав, що, на жаль, то був не жарт.

— Насправді немає великої різниці між цими двома крамницями.

— Ще й як є! Там нема чого дивитись.

— В обох випадках ти однаково маєш справу з кимось, хто там стоїть, аби щось тобі продати. Не бачу проблеми.

— Припиніть удавати блазня! Ви й самі знаєте, що це не так!

— Основна різниця — у твоїй голові.

— Я ніколи в житті не був у ювелірній крамниці! Я не звик до таких місць...

— Ну, то треба колись починати. Усі колись починають.

— Мені незручно там перебувати — навіть якщо нічого не казати. Я там буду, наче в пастці.

— Що саме тебе бентежить? — спитав він, злегка посміхаючись.

— Не знаю... ці люди... вони зазвичай не обслуговують таких, як я. Я не знаю, як треба поводитися.

— Немає особливих правил. Це така сама крамниця, як інші, просто дорожча. Але ж у дорожчій можна бути вибагливішим!

«Мерседес» зупинився біля тротуару. Ми були в центрі Єлисейських Полів. Владі ввімкнув аварійку. Я непорушно дивився перед собою, здогадуючись, що мій ешафот має бути ось тут, поряд, праворуч, за тими скляними дверима... Я продовжував сидіти, загіпнотизовано дивлячись, як автомобілі звертали на майдан Етуаль, як сотні мурашок одна за одною йдуть стежкою до мети, оббігаючи кожен перепону.

Я зібрав рештки мужності й повільно повернув голову праворуч — там була висока імпозантна будівля. Два перших поверхи були затулені величезною вітриною, а внизу тієї вітрини золотавими буквами — ім'я мого ката: *Cartier*.

— Уяви, — сказав Дюбрей, — на що буде схожий світ, коли жодна ситуація не в змозі примусити тебе почуватися незручно.

— Мені до того далеко.

— Єдиний спосіб дістатися цього — вшприкатися в реальність, іти навпростець проти об'єктів твого страху, аж поки страх не щезне, а не ховатися в куток і плекати свій ляк перед незнайомцями.

— Можливо, — відповів я.

Але я не був у тому певен.

— Слухай, зрозумій же, що, зрештою, люди, до яких ти там звернешся, — такі самі люди, як ти — на зарплатні, на середній зарплатні, — вони й самі не можуть собі дозволити *Cartier* ...

— То що конкретно я маю робити? Яке моє завдання?

— Ти будеш просити показати годинники. Ти маєш поміряти шпук п'ятнадцять, ставити якомога більше запитань, а потім піти, нічого не купивши.

Стало ще більш лячно.

— Мені спочатку треба покурити.

— Ще одне...

— Що?

Він узяв мобільний, набрав номер — і в його кишені стиха задзвонило. Він вийняв маленький апарат тілесного кольору, натиснув кнопку — і дзвінок стих.

— Надягни це собі у вухо. Тоді я чутиму, як ти говориш, а ти чутимеш мене й мої поради.

— Що це за маячня? — спантеличено спитав я.

— І останнє...

— Та що ж ще?

— Розважайся. Це найкраща порада, яку можна тобі дати. Якщо тобі це вдасться — ти виграв. Перестань усе сприймати так серйозно. Розслабся та сприймай це випробування як гру. Це ж і є гра, чи не так? Ніхто нічого не втрачає — лиш проводимо експеримент.

— Ну...

— Знаєш, кожен вільний дивитися на життя, як на площу, засіяну пастками, які треба оминати, або ж як на майданчик для ігор, де в кожному закутку є якийсь цікавий досвід, який збагачує.

Я мовчки вийшов із машини. Вуличний шум враз оточив мене зусібіч: безліч автівок звертали з майдану Етуаль до Тріумфальної арки; широким тротуаром снували туристи; купки молоді раз по раз забігали в метро та зникали в тьмяних підземних переходах. Дмухнув теплий вітерець і дещо розвіяв мої важкі думки.

Я трохи відійшов і, не поспішаючи, запалив сигарету. Без особливого завзяття до «мерседеса» підійшли поліціанти, щоб переставити автівку, припарковану в геть неналежному місці.

Дюбрей сказав про тест. Він сказав, що хоче перевірити, чи є в мене прогрес. Це, безсумнівно, означало, якщо він вважатиме, що мого прогресу недостатньо — він найближчими тижнями

даватиме інші неприємні завдання. Аби уникнути цього, слід опанувати себе та успішно пройти випробування — іншого вибору немає. У всякому разі я був певен, що так просто він мене не облишить.

Я кинув недопалок на тротуар і ретельно — аж надто ретельно — розтер його. Я глянув знизу вгору на скляну стіну цього храму розкоші. Мене трохи трусило. Але ж годі — час іти!

6

Я глитнув слину і штовхнув вхідні двері. Якоїсь миті перед очима промайнув образ матері, змороної безперестанним пранням. Троє молодиків у темних костюмах привіталися зі мною, мовчки кивнувши головою; один із них відчинив мені другі двері, і я раптом опинився всередині — у всесвіті, який досі був мені геть незнайомий. Щосили я намагався прибрати впевненого вигляду.

Крамниця була велична, широка, із височенною стелею, під якою мінилася вогнями люстра. Посередині були монументальні сходи. Усюди стояли шафи й тумбочки, які сяяли виставленими в них коштовностями. Стіни були оббиті велюром, який поглинав світло. У повітрі ширяв легкий, ледве вловимий, невідомий, але заспокійливий запах. Підлога була встелена

темно-червоним килимом, який робив ходу безшумною і був настільки м'яким, що хотілося впасти, загорнутися в нього, заплющити очі й заснути, облишивши весь клопіт. Гостроносі жіночі туфлі на високих підборах — дуже гарні, дуже жіночні — ступали цим килимом і крок за кроком прямували... до мене. Я повільно підвів очі... Худорляві довжелезні ноги, чорна коротка вузька спідниця по фігурі. Приталений піджак — дуже приталений... Блондинка. Очі світло-блакитні, як крига. Ідеально, аж до штучності, пригладжене волосся. Холодна краса.

Вона дивилася просто на мене. Чітким, натренованим голосом вона спитала:

— Доброго дня, пане. Чим можу допомогти?

На її обличчі не було й тіні посмішки. І я, заціпенілий, загадувався над питанням: чи то її звична манера поведінки, чи вона вже розпізнала в мені чужорідний елемент — відвідувача, який не стане покупцем. Від її погляду я почувався наче голим, немов із мене зірвали маску, викрили мене.

— Я хочу подивитися... чоловічі годинники.

— Із нашої колекції чи сталеві?

— Сталеві, — відповів я, задоволений, що маю можливість обрати щось не таке далеке від моїх повсякденних уявлень.

— Золото треба! — проревів Дюбрей у навушнику.

Я злякався, що продавчиня почує його голос. Вона, здавалося, нічого не помітила. Я мовчав.

— Ходіть за мною, сказала вона мені тоном, від якого я відразу пошкодував про свій вибір — тоном, який означав «навіть чи». От же ж бридка...

Я йшов за нею, похнюпивши голову й спостерігаючи за її туфлями. Багато можна сказати про людину за її ходом. Хо́да цієї дівчини була ствердною, тренованою — ніякої спонтанності. Вона провела мене в першу кімнату і попрямувала до однієї з дерев'яних шаф. Вправний рух золоченого ключика в її пальцях з ідеальним червоним манікюром — відчинилась горизонтальна вітрина. Вона виїняла тонку тацю, вкриту оксамитом, на якій велично лежали годинники.

— У нас є *Pasha*, *Roadster*, *Santos* і знаменитий французький *Tank*. Це механічні годинники з автозаводом. Також є *Chronoscaph* — більш спортивного стилю: каучуковий браслет зі сталевими вставками; годинник герметичний — тримає до ста метрів.

Я не слухав, що вона каже. Її слова резонували в моїй голові — я не намагався розпізнати суть. Моя увага була прикута до жестів, що супроводжували її мову. На кожний годинник вона показувала довгими пальцями, не торкаючись, — немов доторком можна було їх пошкодити. Сама лиш її манера жестикулювання

надавала коштовності цим мертвим виробам зі звичайного металу.

Треба було говорити, треба було попросити їх поміряти. Але слова, завжди такі легкі, раптом стали важкими під натиском професіоналізму продавчині. Її слова й жести демонстрували таку досконалість та професійність, що я боявся видатися за селяка, щойно розтулю рота.

Тут я згадав, що Дюбрей мене слухає. Тож треба було рушити назустріч долі.

— Дайте приміряти ось цей, — сказав я, показуючи на годинник із каучуковим браслетом.

Вона вдягла білу рукавичку — немов відбитки її пальців могли зашкодити красі виробу — і обережно тримаючи годинника кінчиками пальців, простягнула мені. Мені було навіть незручно брати його голіруч.

— Це наша новинка. Кварцовий механізм, сталевий корпус, функція хронометра, три типи лічильника.

Кварцовий годинник... Навіть не справжній годинниковий механізм... Тих кварцових годинників за ціною менше від десяти євро на ринках — тисячі...

Я ладнався вже його надіти — аж раптом усвідомив, що на руці в мене вже був мій власний годинник. Я зашарівся від сорому. Не можна було показувати мій дешевий пластиковий годинник,

захований під манжетою піджака... Я різко зняв його, вочевидь, незграбним жестом, прикривши долонею, і швиденько запхав до кишені, щоб вона його не побачила.

— Можна покласти його на полицю, — сказала вона удавано дружнім тоном.

Я був упевнений, що вона помітила, як незручно я почуваюсь, і бажала тим насолодитися. Я відхилив її пропозицію. Обличчя мені палало. Аби ж тільки не зчервоніти... Я схопився за перше, що впало мені в очі, щоб відвернути її увагу від себе:

— Як довго працює батарейка?

Водночас мій сором досяг апогею. Я ж, мабуть, перший клієнт за всю історію *Cartier*, який поцікавився строком служби якоїсь батарейки. Авжеж, такі дрібнички тут зазвичай нікого не цікавлять.

Продавчиня помовчала мить, немов даючи мені час усвідомити, наскільки моє запитання недоречне, аби тортури сорому достатньо глибоко опалили мене. Мені ставало дедалі гарячіше.

— Один рік.

Мені конче треба було заспокоїтися, зорганізуватися. Я щосили намагався оговтатися, із фальшивою цікавістю вступившись у перший-ліпший годинник. Я взяв його та швиденько надягнув на зап'ясток — силився удати,

нібито я звик до дорогих речей; спробував так само швидко його застібнути — аж раптом металева подвійна застібка заблокувалася: мабуть, неправильно склав її. Я похапцем її розкрив і ще раз спробував, ще й трохи притиснувши, але застібка заблокувалася ще гірше.

— Застібка складається в інший бік, — сказала вона мені так, наче цілком викрила мої наміри. — Дозвольте...

Я потонув у соромі, голова мені кипіла. Я злякався, що краплі поту впадуть просто на стіл — і відхилився на кілька сантиметрів, аби уникнути того найвищого приниження.

Я простягнув їй руку, почуваючись утікачем, який здався і простягає руки поліціянту, щоб той надягнув наручники. Вона, ніби не помічаючи моєї незручності, легким рухом застібнула годинника.

Граючи роль естета, що оцінює вигляд дорогої речі, я відвів руку й почав роздивлятися годинник під різними кутами.

— Скільки він коштує? — спитав я так невимушено, наче ставлю це запитання мало не щодня.

— Три тисячі двісті сімдесят євро.

Мені здалось, що почув у її голосі гидке задоволення, яке подекуди виявляється в нищих екзаменаторів, коли вони оголошують, що ви провалили іспит і не бачити вам чи то диплому, чи

то водійського посвідчення.

Три тисячі двісті сімдесят євро — за кварцовий годинник у сталюму корпусі з каучуковим браслетом... Мені кортіло запитати її, чим це відрізняється від китайського виробу за тридцятку. Дюбрей, звісно, оцінив би запитання. Але я нездатний був його поставити. Поки що нездатний. Натомість ця завелика ціна — неосяжна, як на мене, — на диво, дала мені трохи полегшення: очевидна невідповідність руйнувала магію всесвіту розкоші та мою повагу до того всесвіту.

— Хочу поміряти он той, — сказав я, показавши на інший годинник і знімаючи із себе попередній.

— *Tank*, французький, дизайн 1917 року. Механіка з автозаводом, калібр *Cartier 120*.

Я надягнув його.

— Непоганий, — сказав я, дивлячись на нього і ніби вагаючись.

Отже, поміряв уже два. Скільки ще треба було поміряти? Бува, не п'ятнадцять штук? Я потроху починав розслаблятися, коли у вусі пролунав голос Дюбрея, ще чіткіший, ніж досі:

— Скажи їй, що це все — дріб'язок, і вимагай подивитись годинники із золота!

— Оцей ще хочу подивитися, — сказав я, ніби геть не чув його.

...То буде вже третій...

— Скажи їй...

Я закашляв, аби перекрити його голос. Який то матиме вигляд, якщо вона його почує? Я подумав, що маю вигляд мало не злодія, який тримає зв'язок зі спільником, що чигає на вулиці. Камери спостереження, безперечно, уже зафіксували мій навушник. Я знову почав пітніти... Конче треба було якнайскоріше завершити завдання.

— Навіть не знаю. Усе ж таки, мабуть, я гляну на моделі із золота, — сказав я неохоче, зі страхом, що вона не йме мені віри.

Вона швидко зачинила шафку вітрини.

— Ходіть за мною.

Мене не полишало неприємне відчуття, що вона недбало мене обслуговувала, — геть на мінімумі, який від неї вимагався. Вона ж, безперечно, знала, що лише гаяла свій час. Я йшов за нею, крадькома оглядаючи все навкруги. Мій погляд перетнувся з одним із молодиків у темному костюмі, який до цього відчиняв мені двері. Авжеж, той охоронець у цивільному. Звісно, й дивиться він на мене мало не з підозрою.

Ми увійшли в іншу, більш простору кімнату. Там уже було кілька клієнтів. Вони вирізнялись від тих перехожих, що ходять вулицями. Вони наче з'явилися тут із нізвідки. Продавчині снували кімнатою, немов безшумні привиди, зберігаючи

святість місця.

Я інстинктивно помігив маленькі камери, установлені в ключових точках. Мені здавалося, вони всі прикуті до мене і повільно повертаються, аби стежити лише за мною. Я похапцем витер лоба рукою і силився дихати глибоко, аби заспокоїтись. Треба було утамувати свій страх, водночас із кожним кроком наближаючись до колекції речей, якими користуються мільярдери, якими я начебто цікавився і які нібито був здатний придбати.

Ми зупинилися перед однією з елегантних шафок.

Перелік моделей із золота був ширший. Продавчиня показувала годинники через горизонтальну вітрину.

— Мені подобається ось цей, — показав я на масивний годинник із жовтого золота.

— Модель *Ballon bleu*, корпус із жовтого золота, вісімнадцять каратів, золота коронка, оздоблена блакитним сапфіром кабошон⁴. Двадцять три тисячі п'ятсот євро.

Здавалося, вона анонсує ціну з наміром повідомити, що моя кишенька таку модель точно не

⁴ Кабошон — різновид гладкої огранки коштовних або напівкоштовних каменів, за якої верхній частині самоцвіту надають округлої форми, нижній — пласкої або випуклої.

потягне. Вона ж бавилась зі мною, спокійнісінько припинувала.

Мене це зачепило... викликало в мені потребу зреагувати, вийти із заціпеніння.

Вона ж була впевнена, що, чіпляючи мене подібним чином, мало не послугу мені робила.

— Я хочу його поміряти, — сказав я так сухо, що аж сам собі здивувався.

Нічого не відповівши, продавчиня послухалась, а я, побачивши, як вона виконує моє бажання, раптом відкрив у собі геть нову емоцію, досі невідоме мені задоволення. Може, це і є смак влади?

Я надягнув годинника, мовчки подивився на нього п'ять секунд та оголосив свій вердикт:

— Надто масивний.

Я зняв його й простягнув їй, одразу повертаючись до інших моделей.

— Оцей хочу! — показав я, не давши їй часу покласти на місце попередній.

Вона пришвидшила рухи тонких пальців; червоний лак на нігтях відбивав блиск світла, і від того природне сяйво годинників видавалося ще яскравішим.

Я несподівано відчув у собі загадкову силу, яка невідь звідки й узялась. І раптом відчув потребу впануватися.

— І той я також поміряю! — сказав я,

показуючи на наступний, аби примусити її тримати заданий мною ритм.

Я не впізнавав самого себе. Моя сором'язливість десь поділася, я дедалі більше опановував владну позицію в розмові. Зі мною відбувалося щось досі незнане. Я почав смакувати тріумф.

— Тримайте, пане.

Я із сумом подумав, що вона відчула до мене повагу лише тоді, коли я почав вимагати. Я виявив нову для мене владність — і вона припинила дивитися на мене так пихато. Вона стояла, потупивши очі на годинники, і виконувала, що я їй казав. Я тримався струнко, з висоти свого зросту споглядаючи на її похилену голову та вправні пальці, що акуратно та жваво переставляли годинники.

Не знаю, скільки часу тривала та сцена. Я вже не був собою — то й загубив відчуття реальності. Був на новій території егоїстичного задоволення, невідомого мені лише годину тому. Дивне відчуття всемогутності — ніби важка кришка зіскочила з коробки мого життя.

— Годі, вертайся.

Важкий голос Дюбрея різко повернув мене на землю.

Не кваплячись, я завершив свою справу. Вона напросилася мене проводити й ішла за мною. А

я йшов до виходу, обводячи приміщення поглядом генерала, що оглядає завойовані землі. Приміщення наразі здавалися менші, атмосфера — банальною. Чоловіки в чорних костюмах відчинили мені двері, дякуючи за візит. І всі бажали мені гарного вечора.

Я вийшов на вулицю — і всі мої почуття потонули в шумі та запаху автомобілів, у вітрі, у надмірній освітленості, від якої небо здавалось аж білим.

Проте, отямившись, я цілком усвідомив відчуття, які щойно пережив: ставлення людей до мене залежало від моєї власної поведінки... Я сам впливав на їхню реакцію.

Мимохіть я почав переоцінювати минулий досвід людських стосунків...

Я також звідкись виявив у собі нечувані ресурси, аби поводитися *інакше*. Я, звісно, не збирався змінювати свої манери повсякденного життя. Я не був людиною влади й не прагнув таким ставати. Я більше полюбляв теплі стосунки «на рівних»... Я відкрив для себе, що не мушу постійно бути в ролі веденого, але навіть не в тому річ... Я назвав у собі здатність робити те, до чого не звик, — і це був найцінніший досвід.

Вузкий тунель життя помалу починав ширшати...

— Чому ви хочете працювати бухгалтером?

Очі мого кандидата бігали туди-сюди — він шукав якнайкращого пояснення...

— Ну... так би мовити... мені подобаються цифри.

Здавалося, він сам був розчарований своєю відповіддю. Він радо знайшов би щось милозвучніше, але ж нічого не спало йому на думку.

— І що ж ви любите в цифрах?

Я нібито кинув монету в гральний автомат: кульки лото знову закрутилися, щоби йому почали жевріти. Він, вочевидь, доклав неабияких зусиль, щоб прийти на цю співбесіду: відчувалося, що він не звик до свого сірого костюму та краватки, яка йому стискала шию, підсилюючи незручність його становища. Білі шкарпетки контрастували з темним костюмом настільки, що неначе світилися, як фосфорові.

— Ну... мені подобається... коли дані співпадають... себто, коли на рахунках порядок, я почуваюся впевненим. Мені це подобається. Насправді полюблюю детерміновані речі. Якщо я бачу десь помилку, я можу годинами шукати причину, доки не наведу лад у даних. Хоча... може, й не годинами... тобто я не гаю час, також умію

переходити до основного. Але я хочу сказати, що ретельно виконую свою роботу.

Бідолашний. Так відчайдушно доводить, що він — ідеальний кандидат.

— Чи вмієте ви працювати автономно?

Я докладав зусиль, щоб зосереджуватися на його обличчі, аби погляд знову не падав на ті його шкарпетки.

— Так-так, я дуже автономний. Жодних проблем. Я вмію розібратися сам, нікому не дошкуляючи.

— Можете навести приклад ситуації, за якої ви довели, що здатні працювати автономно?

Це був прийом, добре відомий більшості рекрутерів. Якщо хтось переконує, що йому притаманна певна якість, він має навести випадки, які продемонстрували ту якість. Кандидат мусить назвати контекст, свої дії та результат. Якщо бракує одного з трьох компонентів — кандидат бреше. Це ж логічно: якщо в людини певна якість — людина має десь ту якість застосовувати на практиці, знати, що було зроблено і чого досягнуто.

— Ну... так, звісно.

— Опишіть ту ситуацію.

Кульки лото шалено закрутилися: він намагався згадати — чи то вигадати — потрібну ситуацію. Рожевість на щоках іще збільшилась, на лобі йому виступили краплі поту. Я ненавидів, коли

кандидатам ставало незручно на моїх співбесідах, бо ж ніколи не ставив перед собою такої мети. Проте був зобов'язаний оцінити відповідність кандидата до бажаної позиції.

— Ну... слухайте, я регулярно доводжу свою самостійність, у цьому немає жодних сумнівів, це точно.

Він розвів схрещені ноги, трохи зігнувся в кріслі і знову схрестив ноги. Ті його шкарпетки могли грати головну роль в рекламі *Ariel*.

— Дивіться, я прошу просто навести приклад, коли ви востаннє виявили самостійність. У якому місці, за яких обставин, як це сталося. Ми не поспішаємо — тож почувайтеся зручно та спокійно намагайтеся згадати.

Він знову почав соватися в кріслі, витираючи спігніті руки об штани. Минуло кілька хвилин, які мені видалися годинами; він не знав, що відповісти, а я відчував, що йому стає дедалі гірше. Він, мабуть, мене вже ненавидів.

— Добре, — перервав я його тортури, — я скажу вам, чому ставлю таке запитання. Ця вакансія наявна на маленькому підприємстві, яке втратило бухгалтера. Той багато прогулював роботу й полишив фірму без попередження кілька днів тому. Ніхто не зможе інструктувати його наступника. Якщо ви заступите на цю роботу, вам треба буде самому в усьому розбиратися, копатися в його

паперах, у файлах його комп'ютера. Якщо ви не вмієте бути *справді* самостійним — є ризик, що робота стане для вас катастрофою, і моє завдання — запобігти тому, щоб ви втрапили в таку ситуацію. Я не намагаюся спіймати вас на брехні, я просто хочу зрозуміти, чи ви впораєтеся із завданням. Адже в цьому сенсі ваш інтерес співпадатиме з інтересами підприємства, яке пропонує роботу.

Він уважно мене вислухав і, зрештою, визнав, що вважав би за краще працювати за більш структурованих обставин, де він точно знав би, що на нього чекає і де б він знайшов відповідь на свої запитання в разі сумнівів. Ми завершили співбесіду, уточнюючи його професійний профіль та визначаючи, яка вакансія найоптимальніше підійшла б до його особистості, його навичок і досвіду. Я пообіцяв, що збережу його документи та зв'яжусь із ним, щойно з'явиться пропозиція, що підходить йому.

Тоді провів його до ліфта й побажав успіхів.

Повернувшись до кабінету, я продивився пропущені дзвінки. Від Дюбрея було СМС:

«Приходь до мене в бар готелю Георга V. Візьми таксі. Під час поїздки мусиш суперечити ВСЬОМУ, що каже водій. ВСЬОМУ. Чекаю. І. Д.»

Я двічі перечитав повідомлення і, не втримавшись, скривився від перспективи, яка на мене чигала. Усе залежатиме від пропозицій водія... Поїздка запросто може перетворитися на проблему...

Я глянув на годинник: 17:40. У мене не було більше зустрічей, але я ніколи не полишав офіс раніше від сьомої вечора — у кращому разі...

Я переглянув пошту. Із десяток листів — жоден не терміновий. Що ж, один раз почекають.

Я взяв плаща. Висунув голову в коридор — наче нікого. Я вискочив і похапцем пішов до сходів. Стояти перед ліфтами небезпечно. Я вже дійшов до краю коридору, коли перед моїм кабінетом виріс Грегуар Ларше. Авжеж, він миттю помітив, як мені незручно.

— Вирішив по обіді зав'язатися в особистих справах? — глузливо усміхаючись, спитав він.

— Мені... у мене термінові справи... мушу йти.

Він мовчки пішов собі, задоволений уже тим, що спіймав мене на гарячому. Я пішов далі, до сходів, розлючений, що події обернулися саме так. Чорт забирай, я годинами просиджував вечори в офісі, але *одного* разу вирішив піти раніше — і тут же спалився.

Я вийшов на авеню Опера досить знервованим

— свіже повітря мені було потрібне, аби заспокоїтись, принаймні настільки, наскільки дозволяло передчуття виконання щойно отриманого завдання. Я йшов у напрямку Лувру, туди, де мали стояти таксі. Нікого. Я скористався моментом побути на самоті — мені трохи легшало. Я запалив сигарету і знервовано затагнувся. Щоразу, потрапляючи в стресові ситуації, я потребував сигарети. Дідько, як же того позбутися?..

Поки я йшов, я відчув щось дивне... Наче за мною... стежили. Я обернувся, але не побачив нікого напевне... важко визначити. Я йшов далі, почувуючись дещо незручно.

Я почав пригадувати, коли востаннє брав таксі. Здебільшого, таксисти завжди базіки, які висловлюють свою думку з кожного приводу, щодо кожної новини, а я, слід визнати, ніколи їм не суперечив. Дюбрей явно це зрозумів. Але ж я, можливо, просто лінуюсь? Та й, зрештою, навіщо переконувати людей — все одно думку вони не змінять...

Я подивився вперед. Жвавий рух. Година пік — чекати можна довгенько.

А якщо це... боягузтво, а не лінощі? Зрештою, не відповідати не означає відпочивати. На споді серця я ж бо часто-густо злився... Але справді, чого ж боятися? Не сподобатися? Зіткнутися не з тою реакцією, на яку очікуєш? Я не знав.

— Вам куди?

Типовий паризький акцент привів мене до тями. У своїх роздумах я й не помітив, як під'їхало таксі. Висунувшись із вікна, водій нетерпляче дивився на мене. Років зо п'ятдесят, невисокий, лисий, із чорними вусами та злим поглядом. Ну чого ж так сталося, що сьогодні я натрапив саме на нього?

— Агов! Що вирішили? Я тут не стоятиму!

— Поїхали до Георга V, — пробелькотів я, відчиняючи задні дверцята.

Поганий початок; треба було одразу ж узяти домінантну позицію. Та годі вже — буду зараз заперечувати все, що він каже. Геть усе.

Я сів позаду, і відразу ж захотілося блювати: тхнуло старим тютюном, змішаним із дешевим ароматизатором повітря. Ну й гидота!

— Я вам одразу ж повідомляю, що це недалеко, але швидко не приїдемо. Я вам точно кажу. Людям зазвичай начхати, а корок на дорозі сьогодні чималий!

Гм... що б його заперечити... Що б сказати?

— А може статися таке, що стане просторіше і доїдемо швидше, ніж планували?

— Авжеж, є й такі, що в Діда Мороза вірять, — сказав він, рубаючи слова по-паризьки. Я двадцять вісім років за кермом — знаю, про що кажу. Чорт забирай, половині людей узагалі не

потрібна машина!

Він так кричав, наче я сидів десь далеко.

— Та, може ж, вона й потрібна, хм, хтозна!

— Аякже! Більшість народу і півкілометра не пройде без авта! Надто ліниві, щоб ходити, надто жадібні, щоб брати таксі. Нема жадібніших у світі, як ті парижани!

Мені здалося, що він і не помічає, що я щось йому суперечу. Це хіба трохи живило нашу бесіду... Може, моє завдання виявиться легшим, ніж передбачалося.

— Мені здається, що парижани здебільшого чудові.

— Справді? Та ви їх просто не знаєте. От я двадцять вісім років із ними спілкуюся, я їх знаю як облуплених. Я вам точно кажу: щороку гірші та й гірші. Терпіти їх не можу. Поперек горла вони мені всі.

Його волохаті руки вчепилися в кермо, укрите синтетичним хутром; уся його напруженість грала в бicepsах. Попри волохатість, на передпліччі виднілося величезне татуювання — щось схоже на довжелезну картоплю фрі. Коли я був маленьким, американське телебачення показувало рекламу у вигляді картоплі фрі, яка ходила перевальцем. За все життя не бачив смішнішого татуювання.

— Я вважаю, що ви помиляєтесь. Люди просто відбивають нашу ж манеру до них

промовляти.

Він різко натиснув на гальма й повернувся до мене, сповнений люті.

— Це ви зараз що таке мені верзете, га?

Я не очікував на таку реакцію, тож трохи відсунувся назад, але все ж таки відчував його скажену злість. Та чи він, бува, не п'яний? Треба було трохи пригасити гніт бомби, поки не рвонуло...

— Я кажу, що люди, можливо, закриті. Але, якщо дати їм час, розуміючи, що в них є причини перебувати в стані стресу, говорити до них ввічливо, — я наголосив на цьому слові, — вони відкриватимуться і ставатимуть приємнішими, бо відчуватимуть, що до них виявляють цікавість.

Він мовчки втупився в мене поглядом розлюченого звіра, потім відвернувся і знову поїхав. Запала тиша, така напружена, що хоч ножем різь. Я спробував вивільнити напруженість із тіла, сівши зручніше й дихаючи глибше. Ти ба, наш товариш виявився неабияк чутливим. Із таким треба бути обережнішим... Він їхав повільно, але тиша й надалі давила. Дуже давила. Треба було ту тишу перервати.

— А що це у вас за тату? — спитав я, намагаючись проілюструвати йому думку, яку озвучив хвилину тому.

— А, та от... — сказав він майже спокійно, і я

зрозумів, що не помилявся. — То такий собі спогад молодості. Це означає помсту, от.

Він сказав це ну надто вже повчальним тоном. Мені кортіло спитати, яким чином картопля фрі може символізувати помсту, але ж я не самогубець; то я й надалі всміхався.

Ми доїхали до майдану Конкорд.

— Єлисейськими Полями їхати не варто — там усе стоїть. Поїдемо через набережну до Альма і знизу піднінемося на авеню Георга V.

— Але... я хочу, щоб ми все ж таки їхали Єлисейськими Полями.

Він нічого не сказав, зігхнув — ізнову заговорив.

— Я обожаю татування. Двох однакових не буває. Щоб зробити тату, потрібна неабияка сміливість. Бо це на все життя, цього не позбудешся. Це не для слабаків. Я ще люблю тату в жінок. Ніщо так не збуджує, як неочікувані тату в прихованих місцях. Не знаю, чи ви розумієте, про що я.

Я бачив у дзеркалі його погляд, який раптом став вологим. Заспокойся, дядечку. Йй-бо, заспокойся. Я зібрав до купи всю хоробрість:

— А мені от не дуже подобається тату.

— Звісно, в наші дні молодь не любить тату — усі хочуть бути схожими одне на одного. Тільки й уміють, що розважатись. Фу... Самі лише телепні,

та й годі!

— Ні, скоріше причина в тому, що їм цього не треба, аби вирізнятися.

— Вирізнятися, вирізнятися... От нам було байдуже до цього, для нас головне було — розважатись! Брала в предків мотоцикли й автівки та гасали щосили... Еге ж, тоді заторів не було!

Цей чолов'яга не вмів говорити — лише ревти.

Нестерпний. І лячний. А цей запах... Ну ж бо, ще одне зусилля...

— Так, але сьогодні молоді люди знають, що не слід забруднювати планету просто заради задоволення.

— Ага, точно! Знов оці екодурниці! Глобальне потепління та інші нісенітниці від дурбеліків, які хочуть виставити інтелект, якого в них ніщ нема!

— Та що ви про це знаєте!

Оце я ляпнув, не подумавши... Він ударив по гальмах, аж колеса завищали. Я вдарився об спинку переднього сидіння і відлетів назад. Він вибухнув:

— Забирайтеся! Чуєте мене? Забирайтеся! Я втомився від малолігніх ідіотів, які читають мені лекції! Досить!

Я відхилився так, що моє тіло занурилося в спинку сидіння. Минуло дві секунди, дві секунди мовчання — потім я відчинив двері й вискочив на вулицю. Я вилетів як стріла, щоб йому, бува, не

спало на думку зловити мене. У цього, диви, ще й виявиться кийок, захований під сидінням.

Я пробіг поміж машин до просторого тротуару Єлїсейських Полів, потім двигнув у напрямку Тріумфальної арки під мжичкою, що освіжала обличчя. Острах минув — я не відчував нічого; я просто біг, біг повз обличчя туристів та вуличних роззяв; біг, бо нічого мене не тримало, я переміг якусь частину власних рамок, розв'язав кілька непотрібних вузлів. Уперше я насмілювався вільно казати незнайомцеві те, що думаю, — і я відчував легкість, а надто — свободу, свободу. І дощик мрячив мені по обличчю, немов пробуджуючи до життя.

8

Швейцар у формі відчинив двері — і я потрапив у величний хол Георга V — одного з найгарніших палаців столиці.

Червоний мармур *Alicante* вкривав усю підлогу й піднімався до величних колон, що тягнулися до стелі — високої, дуже високої.

Стійка рецепції була оздоблена деревом. Усе навкруги свідчило про поєднання високого стилю та практичності.

Порт'є снували туди-сюди із золотавими візками, на яких складали сумки та валізи —

переважно з натуральної шкіри та з нашивками коштовних брендів. На рецепції швидко та з посмішкою видавали ключі, мапи Парижа, надавали пояснень людям — мабуть, вибагливим. Один із клієнтів, у шортах і кросівках *Nike* — видовище таке саме неочікуване, як репер посеред симфонічного оркестру, — спокійнісінько йшов холлом, вочевидь, почуваючись тут дуже зручно. Безперечно, він приїхав із моєї батьківщини...

Я направився до рецепції:

— Доброго дня. Підкажіть, будь ласка, де у вас тут бар?

Я переймався, що в мене поцікавляться, чи маю я тут номер. Вигляд мій був не дуже гарний: скуйовджене волосся, мокре обличчя. На моє щастя, щойно побачений турист у шортах трохи заспокоїв мене.

— Так, пане, праворуч, три сходинки — і трохи подалі ви побачите бар, — відповів мені хлопець чемно та дружньо.

Я піднявся сходами й опинився у великій заскленій залі, яка простягалася внутрішнім двориком: цитрусові та самшити в прекрасних ліплених горщиках; столики з екзотичного дерева та крісла, які запрошували до відпочинку. На підлозі зали були розстелені килими, які притишували мармур. На рясно розмальованій стелі були підвішені великі гарні люстри. Низенькі